

Ίατρική και Χριστιανική Θεολογία

Συγκριτική θεώρηση και κριτικές ἐπισημάνσεις*

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΚΑΚΗ**

Ἡ ἱατρικὴ εἶναι ἡ ἐπιστῆμη πού ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀναζήτηση τῶν αἰτιῶν πού προκαλοῦν τὶς ἀσθένειες, τὴ διάγνωση τῶν συμπτωμάτων μὲ τὰ ὁποῖα αὐτὲς ἐκδηλώνονται, καὶ ἐπίσης μὲ τὴν ἔρευνα καὶ ἐφαρμογὴ μεθόδων γιὰ τὴν πρόληψη καὶ θεραπεία τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν. Ἔχει δηλαδὴ πρακτικὸ προσανατολισμὸ καὶ κατατάσσεται στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία διαθέτοντας τὰ ποιοτικὰ ἐκεῖνα χαρακτηριστικὰ πού τὴν κατατάσσουν στὴ χορεία τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν, ἀσχολεῖται καὶ ἐρευνᾷ τὰ μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ σκέψης συμβάλλοντας στὴν κατανόηση τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ¹. Τὸ ἀντικείμενό της εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς τόσο ὡς διδασκαλία καὶ βίωμα, ὅσο καὶ ὡς ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ἡ θεολογία καλεῖται καὶ ἐστία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ συντελεῖ καταλυτικὰ στὴν ἐπίγνωση καὶ διαφώτιση τῆς χριστιανικῆς συνείδησης. Ἡ θεολογία ὅμως παρὰ τὸν θεωρητικὸ της προσανατολισμὸ, κατὰ παρόμοιο τρόπο μὲ τὴν ἱατρικὴ, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ καὶ ὡς θετικὴ ἐπιστῆμη, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι στὸ πεδίο ἔρευνας της ἐντάσσονται οἱ τρόποι καὶ οἱ κανόνες μὲ τὴ βοήθεια τῶν ὁποίων ἡ ἀποκεκαλυμμένη ἀλήθεια, ὅπως τὴ διδάσκει ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία, καθίσταται βίωμα τῶν ἀνθρώπων².

* Ἐπεξεργασμένο κείμενο διάλεξης μὲ θέμα «Ίατρικὴ καὶ Θεολογία. Συγκριτικὴ θεώρηση καὶ κριτικὲς ἐπισημάνσεις», πού ἐκφωνήθηκε στὴ Διεπιστημονικὴ Ἐκδήλωση «Ίατρικὴ, Νομικὴ & Θεολογία δημιουργοῦν...», ἡ ὁποία ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἱατρικὴ Ἐταιρεία Θεσσαλονίκης στὶς 10 Δεκεμβρίου 2015.

** Ὁ Δημήτριος Νικολακάκης εἶναι Δρ. Νομικῆς - Δρ. Θεολογίας, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. καὶ Διηγόρος παρ' Ἀρείφ Πάγφ.

1. Ν.Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α΄. Εἰσαγωγὴ στὴ θεολογικὴ γνωσιολογία*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 2], Θεσσαλονίκη ³1990 (ἀνατ. 2004), 231, 233-234.

2. Βλ. ΠΑΝ. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Ἐγκυκλοπαίδεια τῆς Θεολογίας (Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις ἀναθεωρηθεῖσαι)*, Ἀθῆνα ⁴1994, 136-138.

Ἡ ἐπιστημονικὴ θεολογία βρίσκει τὴν πλήρωσή της στὴ χαρισματικὴ θεολογία μὲ τὴν ὁποία συνδέεται ἄρρηκτα. Ἐπιδίωξη τῆς χαρισματικῆς θεολογίας εἶναι ἡ θεραπεία τῆς φύσης καὶ τῆς βούλησης τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου. Ἔτσι, ἡ χαρισματικὴ θεολογία ἀκουμπᾷ τὸ λειτούργημα τῆς ἱατρικῆς, ἡ ἄσκηση τοῦ ὁποίου «ἀποσκοπεῖ στὴ διατήρηση, βελτίωση καὶ ἀποκατάσταση τῆς σωματικῆς, πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ στὴν ἀνακούφιση ἀπὸ τὸν πόνο»³. Γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἄλλωστε, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ θεόδοτο δῶρο στὸν ἀνθρώπο⁴. Σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα γίνεται κατανοητὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ προτροπὴ πρὸς τὸν ἀνθρώπο «τίμα ἱατρὸν πρὸς τὰς χρείας αὐτοῦ τιμαῖς αὐτοῦ, καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισε Κύριος. Παρὰ γὰρ Ὑψίστου ἐστὶν ἴασις... καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θανάμοις αὐτοῦ»⁵.

Ὁ ἱατρὸς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας Μέγας Βασίλειος, ἀπαντώντας στὸ ἐρώτημα ἂν συνάδει μὲ τὴ χριστιανικὴ εὐσέβεια ἡ χρῆση τῆς ἱατρικῆς, σημειώνει ὅτι ἡ ἱατρικὴ, ὅπως ὁποιαδήποτε ἄλλη τέχνη, δωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἀνθρώπο μετὰ τὸ δραματικὸ γεγονός τῆς πώσης, προκειμένου νὰ ἀμβλυνθεῖ ἡ ἔνταση τῶν συνεπειῶν της καὶ νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἐπιβίωσή του⁶. Ἐπειδὴ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐπιρρεπὲς σὲ ποικίλους κινδύνους καὶ καταπονεῖται ἀπὸ τὸν πλεονασμὸ ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψη, ἡ τέχνη τῆς ἱατρικῆς «...εἰς τύπον τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας τὴν ἀπόθεσιν τοῦ περισσοῦ, καὶ τὴν τοῦ λείποντος πρόσθεσιν ὑποτιθεμένη ὑπὸ τοῦ πᾶσαν ἡμῖν τὴν ζωὴν οἰκονομοῦντος Θεοῦ συγκεχώρηται»⁷. Ὁ Θεὸς χάρισε στὸν ἀνθρώπο τὴν «ἐπικουρία τῆς ἱατρικῆς», μιᾶς

3. Ν. 3418/2005 *Κώδικας ἱατρικῆς δεοντολογίας*, Κεφάλαιο Β', Ἄρθρο 2 (ΦΕΚ Α' 287/28.11.2005). Βλ. Τ.Κ. ΒΙΔΑΛΗ-Θ.Κ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ (ἐπιμ.), *Ἱατρικὴ Δεοντολογία (κατ' ἄρθρο ἀνάλυση τοῦ Νόμου 3418/2005)*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, 11-22· ΦΕΡΕΝΙΚΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, «Ἐρμηνεία ἄρθρου 2 Κώδικα Ἱατρικῆς Δεοντολογίας», *Ἐρμηνεία Κώδικα Ἱατρικῆς Δεοντολογίας (Ν. 3418/2005)*, Ε.Ι. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ (ἐπιμ.), Ἀθήνα 2013, 15-25.

4. Σύναξις Ὁρθοδόξων Προκαθημένων, *Σαμπεζύ-Γενεύη*, 21-28 Ἰανουαρίου 2016. Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ. Ἡ συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφροσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν, καὶ ἄρσιν τῶν φυλετικῶν καὶ λοιπῶν διακρίσεων. Ἀπόφασις, <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2126 & tla=gr> (25.03.2016).

5. Σοφία Σειράχ 38, 1-6.

6. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅροι κατὰ πλάτος, Ἐρώτησις ΝΕ'*, PG 31, 1044B-1052C. Βλ. Κ. ΔΩΡ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», *Θεολογία* 39/1-2 (1968), 33-50.

7. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅροι κατὰ πλάτος, Ἐρώτησις ΝΕ'*, 1, PG 31, 1044C.

καί μετὰ τὴν πτώση στὴ ζωὴ του εἰσέβαλε ἡ ὀδύνη τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς. Ἡ ἱατρικὴ συμβάλλει στὴν ἐγκράτεια καὶ στὴν πνευματικὴ ἄσκηση τῶν ἀσθενῶν, ἀφοῦ «...τρυφᾶς ἀποκόπτει, καὶ πλησμονὴν διαβάλλει, καὶ ποικιλίαν διαίτης, καὶ περιεργὸν ἀρτυμάτων ἐπίνοιαν, ὡς ἀσύμφορον, ἀποπέμπεται»⁸. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, σημειώνει ὁ Μέγας Βασίλειος, ἡ ἱατρικὴ συχνὰ εἰδωλοποιεῖται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, καθὼς, ἀντὶ ὡς θεῖο δῶρο, ἐκλαμβάνεται ὡς ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρωπότητος ποῦ τείνει νὰ ἀπλώσει τὴν ὑπαρξὴ του ἐντὸς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Στὴ χαρισματικὴ θεολογία ὁ κάθε ἄνθρωπος καλεῖται νὰ ἀγαπήσει τὸν Θεὸ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς του καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας του καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος του, καὶ τὸν πλησίον του ὅπως τὸν ἑαυτό του.⁹ Σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὶς δύο αὐτὲς ἐντολὰς ὀφείλει νὰ κίττειται ἡ σχέση τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς θεολογίας μὲ τὸν ἄνθρωπο. Μέσα στὸ κλίμα τῆς δοξολογικῆς ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Θεὸ ἡ ἱατρικὴ καὶ ἡ θεολογία ἀπλώνονται ἀγαπητικὰ πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα ἄνθρωπο, μεριμνώντας γιὰ τὴ σωματικὴ, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ του ἀποκατάσταση.

Ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολλοὺς ὅτι, στοὺς τομεῖς στοὺς ὁποίους ἡ ἱατρικὴ ἀκολουθεῖ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου γιὰ τεχνητὴ εὐημερία, γιὰ παρὰ τὴν ἀνάγκη τῆς νεότητος, γιὰ ἔλεγχο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀνακύπτει διάσταση μὲ τὴ θεολογία. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν βιοεπιστημῶν καὶ τῆς βιοτεχνολογίας ἔφερε πολλὰ εὐεργετικὰ ἐπιτεύγματα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, δημιουργοῦσε ὅμως καὶ ἠθικὰ διλήμματα¹⁰. Ὁ ἄνθρωπος δὲν προσδιορίζεται μόνον βιο-

8. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅροι κατὰ πλάτος, Ἐρώτησις ΝΕ'*, 5, PG 31, 1052B. Πρβλ. A. BREITENBACH, "Wer christlich lebt, lebt gesund. Medizinische und physiologische Argumentation im Paidagogos des Klemens von Alexandrien", *JbAC* 45 (2002), 28-49.

9. *Ψαλμ* 102, 1: «Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον καί, πάντα τὰ ἐντός μου, τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ»· *Μρ* 12, 30. Βλ. Α. ΚΑΚΑΒΟΥΛΗ, «Ψυχογραφία τοῦ πιστοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση τῶν Ψαλμῶν. Ποιητικὰ κείμενα προσευχῆς», *Τὰ λόγια σου σὰν μέλι (Ψαλμὸς 118, στίχος 103). Σύγχρονες ἀναγνώσεις τῶν ψαλμῶν*, π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ (ἐπιμ.), Ἀθήνα 2013, 47-51, 58-60· Πρωτοπρεσβύτερου ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΔΗ, *Συντροφεύοντας τὸν ἄνθρωπο ποῦ νοσεῖ. Εἰσαγωγή στὴν ποιμαντικὴ τῆς υἱείας*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2015, 44-74.

10. Βλ. Γ.Σ. ΚΑΤΡΟΥΚΚΑΛΟΥ, *Τὸ δικαίωμα στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο*, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1993· ΑΝΤ. ΚΟΥΤΣΕΛΙΝΗ, *Βασικὲς ἀρχὲς βιοηθικῆς ἱατρικῆς δεοντολογίας καὶ ἱατρικῆς εὐθύνης*, Ἀθήνα 1999· Archimandrite GRIGORIOS D. PAPATHOMAS, "L' enfant qui vient et sa naissance, vus par la Tradition canonique de l'Église", *BioÉthique Orthodoxe III, Actes du 3e Colloque, 15 avril 2000*, Paris, Association orthodoxe d'Études Bio-Éthiques/Institut de Théologie Orthodoxe Saint-Serge 2001, 57-102· H. TRISTRAM ENGELHARDT, "Medicine, Philosophy, and Theology: Christian Bioethics Reconsidered", *Chist Bioeth* 8/2 (2002), 105-117· Archimandrite ΜΑΚΑΡΙΟΣ GRINIEZAKIS, "Bioethical Dilemmas through Patristic Thought," *Hum Reprod Genet Ethics* 8/2

λογικά, αλλά και ως εικόνα του Τριαδικού Θεού. Η έπιστημονική έρευνα και ή πρακτική εφαρμογή των αποτελεσμάτων της ιατρικής όφείλει, σύμφωνα με τη χριστιανική θεολογία, να προφυλάσσει τὸ ἀπόλυτο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου να ἀπολαμβάνει σεβασμό και τιμή σε κάθε στάδιο της ζωής του. Η ιατρική δηλαδή όφείλει «...να λαμβάνη ὑπ' όψιν της τὰς ήθικὰς και πνευματικὰς ἀρχὰς και τὰ χριστιανικὰ θέσμια»¹¹. Η κατανόηση, ἄλλωστε, τοῦ ἀνθρώπου ως ψυχοσωματικού ὀργανισμοῦ συμβάλλει στην έπιτυχία της ἀποστολής της ιατρικής έπιστήμης και συντελεῖ στὸν καθορισμό τῶν ὀρίων της. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῶσιμα ή ιατρική όφείλει να διαλέγεται με τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ιδιαίτέρως ὁμως

(2002), 32-37· K. SKOUTERIS, “Bioethics in the light of Orthodox Anthropology”, 1st International Conference, Christian Anthropology and Biotechnological Progress, Orthodox Academy of Crete, 26-29 September 2002, Chania 2003, 75-81· Α.Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Βιοηθική και ιατρική πράξη: θεολογική προσέγγιση», *Κοινωνία και υγεία: έπίκαιρα προβλήματα υγείας και ή αντιμετώπισή τους*, Ἀθήνα 2002, 239-252· Ἀρχιμανδρίτου (τώρα Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής) ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Ελεύθεροι ἀπὸ τὸ Γονιδίωμα. Προσεγγίσεις Ὁρθόδοξης Βιοηθικῆς*, Ἀθήνα 2002· Ν. ΚΟΪΟΥ, *Ηθική θεώρηση τῶν τεχνικῶν παρεμβάσεων στὸ ἀνθρώπινο γονιδίωμα*, Ἀθήνα 2003· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Βιοηθική: Συνοδικὰ κείμενα Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν*, Ἀθήνα 2007· Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ, *Η ζωή δῶρο τοῦ Θεοῦ. Θεολογία και Βιοηθική. Ὁμιλία πρὸς τιμή τοῦ π. Δημητρίου Στανιλοάε*, Ἀθήνα 2003· Archimandrite MAKARIOS GRINIEZAKIS-Archimandrite NATHANAEI SYMEONIDES, “Bioethics and Christian theology”, *J Relig Health* 44/1 (2005), 7-11· Πρωτοπρεσβύτερου ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝΤΩΝΑΚΑΚΗ, *Βιοηθική. Ζητήματα Κλινικῆς Ηθικῆς: Οί θέσεις της Ἐκκλησίας σχετικά με τὸ νομικὸ πλαίσιο στην Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 2009· *Βιοηθική και ἀνθρώπινα δικαιώματα. Τὰ δέκα χρόνια της σύμβασης τοῦ Oviedo: πρακτικὰ ήμερίδας*, Ἀθήνα, Ἐθνική Σχολή Δημόσιας Ὑγείας, 12 Ἰουνίου 2009, Ἀθήνα 2010· Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Ἀγίου Βλασίου ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΒΛΑΧΟΥ), *Βιοηθική και βιοθεολογία*, Λειβαδεῖα 2010· ΑΘΗ. VLETSIS, “Ist sich die Orthodoxie in bioethischen Fragen einig? Eine (selbst)kritische Bilanz zur Konsistenz von orthodoxen Aussagen, die den Beginn und das Ende des menschlichen Lebens begleiten”, *Una Sancta* 66/4 (2011), 222-235· Πνευματικὴ Διακονία. Ἀφιέρωμα: Ἐκκλησία-Σύγχρονα βιοηθικὰ ζητήματα 4 (2011)· Ἀρχιμανδρίτου ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΓΡΙΝΙΕΖΑΚΗ-ΑΝΝΑΣ ΜΑΥΡΟΦΟΡΟΥ-ΓΙΑΝΝΟΥΚΑ, *Βιοηθικοὶ προβληματισμοὶ στην ιατρική δεοντολογία*, 2012· CH. VENIAMIN, *The Orthodox Understanding of Salvation. “Theosis” in Scripture and Tradition*, Dalton PA 2013, 75-86· ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΠΟΤΗ-ΦΕΡΕΝΙΚΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ (έπιμ.), *Βιοηθικοί προβληματισμοί, [διά-λόγος/Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη/Μελέτες, 23]*, Ἀθήνα 2014· ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ (έπιμ.), *Ιατρική Εὐθύνη και Βιοηθική. Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικὲς τοῦ μέλλοντος*, Ἀθήνα 2014.

11. Σύναξις Ὁρθοδόξων Προκαθημένων, Σαμπεξύ-Γενεύη, 21-28 Ἰανουαρίου 2016. *Η ἀποστολή της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ. Η συμβολή της Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς ἐπικράτησιν της εἰρήνης, της δικαιοσύνης, της ἐλευθερίας, της ἀδελφoσύνης και της ἀγάπης μεταξύ τῶν λαῶν, και ἄρσιν τῶν φυλετικῶν και λοιπῶν διακρίσεων. Ἀπόφασις, ὁ.π.*

μέ την ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης¹².

Ἡ χαρισματικὴ θεολογία δανείζεται συγκεκριμένους ὅρους ἀπὸ τὸ λειτούργημα τῆς ἱατρικῆς γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν πνευματικὴ ἴαση τοῦ ἀνθρώπου. Ἱατρικὴ καὶ θεολογία μοιράζονται τὸν ὅρο *ἀσθένεια*. Γιὰ τὴ θεολογία ἡ ἀσθένεια εἶναι μία ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς πώσης τοῦ ἀνθρώπου¹³, πρόκειται δηλαδὴ γιὰ παρὰ φύση κατάσταση¹⁴. Ἡ ἀσθένεια ἀποτελεῖ ἀπόπειρα κατάλυσης τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ διαστροφή τῆς ζωῆς¹⁵, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῆς

12. Βλ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», ὁ.π., 34.

13. Βλ. ὁ.π., 37-39· Α. Β. ΠΙΤΣΙΛΑΚΑ, *Γένεσις καὶ Θεραπεία τῶν παθῶν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος*, Λάρισα 1984, 17-39· Μητροπολίτου Περγάμου ἸΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Νόσος καὶ Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», *Πρακτικὰ Ἡμερίδας «Θεολογία καὶ Ψυχιατρικὴ σὲ Διάλογο»*, Λεβαδεία, 8 Ὀκτωβρίου 1994, Ἀθήνα 1999, 133-156· Γέροντος ἸΩΣΗΦ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΥ, *Συζητήσεις στὸν Ἄθωνα*, [Ψυχοφελῆ Βατοπαιδινά, 13], Ἰ. Μ. Βατοπαιδίου 2005, 33-48, 177-193· J. -CL. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων. Εἰσαγωγή στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (μτφρ Χρ. ΚΟΥΛΑ), τ. Α', Ἀθήνα 2008, 23-73, 419-430· Ἀρχιμανδρίτου ΝΙΚΟΛΑΟΥ Χ. ἸΩΑΝΝΙΔΗ, «Ἡ ἀνθρώπινη ἀσθένεια καὶ ὁ πόνος στὴν πατερικὴ θεολογία», *Ἰ Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο «Ἡ Ὑγεία καὶ ἡ Ἀσθένεια στὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας»*, Βόλος, 20-22 Ὀκτωβρίου 2008, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 21], Ἀθήνα 2009, 87-94.

14. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 6, PG 31, 344A-B: «...ἡ νόσος ...ἐκτίσθη μὲν τὰ ζῶα μετὰ τῆς προεπούσης αὐτοῖς κατασκευῆς κατὰ φύσιν, καὶ παρήχθη πρὸς τὴν ζωὴν ἀνηρητισμένα τοῖς μέλεσιν, ἐνόησε δὲ τοῦ κατὰ φύσιν παρατραπέντα. Ἐξίσταται γὰρ τῆς ὑγείας ἢ διὰ πονηρὰν δίαιταν ἢ δι' ἠσθητοῦν νοσοποιοῦ αἰτίας. Οὐκοῦν σῶμα μὲν ἔκτισεν ὁ Θεός, οὐκ ἄν νόσον· ... ἐκακώθη δὲ ἡ ψυχὴ, παρατραπέισα τοῦ κατὰ φύσιν». Ἡ ἐλεύθερη κίνηση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ ὄχι πρὸς τὸν Θεό (πώση) μετέβαλε τὴν ἀσθένεια ἀπὸ «φυσικὴ δυνατότητα» σὲ «φυσικὴ πραγματικότητα», ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Νόσος καὶ Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», ὁ.π., 141-142. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μεταπωτικὴ φυσικὴ κατάσταση πού ὡς τέτοια εἶναι προὐδὸν διαστρέβλωσης τῆς φυσικῆς πραγματικότητος πού δημιούργησε ὁ Θεός. Βλ. καὶ ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», ὁ.π., 37-38. Βλ., ἐπίσης, Ἱερομονάχου ἸΩΑΚΕΙΜ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ (ἐπιμ. ἀνατ.), *Τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰσαὰκ ἐπισκόπου Νινεῦ τοῦ Σύρου τὰ εὐρεθέντα ἀσκητικὰ ἐπιμελεῖα δὲ Νικηφόρου Ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκου ἡδὴ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεϊτκόλφ ἔτει αψο*, Θεσσαλονικὴ 1985 (φωτοτ. ἀνατ. 1997), 317: «...τὰ πάθη ἀρρώστια ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἐπισυμβάντα καὶ ἐπεισελθόντα τῇ φύσει καὶ ἐξαγαγόντα τῆς ἰδίας ὑγείας. Φανερόν οὖν, ὅτι ἡ ὑγεία προϋπάρχει ἐν τῇ φύσει τοῦ συμβεβηκότος ἀρρωστήματος... ἡ ἀρετὴ φυσικῶς ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἔξωθεν τῆς φύσεως ἐστί».

15. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., τ. Α', 116-199. Πρβλ. Γέροντος Παΐσιου Ἀγιορείτου, *Λόγοι Ε'*, *Πάθη καὶ ἀρετές*, Θεσσαλονικὴ 2006· Πρωτοπρεσβύτε-

κατ' εικόνα δημιουργίας ὁ ἄνθρωπος βυθίζεται στὸ ἀκαλλές τῆς πτώσης¹⁶. Αὐτὸ δὲν ἰσχύει βέβαια γιὰ τὸν ἀσθενῆ ὡς πρόσωπο, ὁ ὁποῖος βιώνει τὶς συνέπειες αὐτῆς τῆς διαστροφῆς. Ὁ ἄνθρωπος στὴ μεταπτωτικὴ του πορεία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ πλῆθος καὶ ποικιλία ἀσθενειῶν¹⁷. Στὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις τῶν θαυμάτων τὸ «*ἰᾶσθαι*» εἶναι συνώνυμο μὲ τὸ «*σώζεσθαι*»¹⁸. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἡ πατερικὴ προτροπὴ «...τὰς διορθώσεις δὲ κατὰ τὸν τῆς ἰατρείας λόγον προσαγέτω τοῖς ἐμπαθέσι, μὴ ὀργιζόμενος τοῖς ἀσθενοῦσιν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ μαχόμενος...»¹⁹ τεκμηριώνει θεολογικὰ τὴν ἐπιβολὴ ἐπίπονων ἀσκητικῶν σχημάτων προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἴαση τῆς πνευματικῆς ἀσθένειας καὶ νὰ κατορθώσῃ ὁ ἰαθεὶς ἄνθρωπος τὴν κατὰ χάριν θέωση.

Στόχος τῆς ἰατρικῆς καὶ τῆς θεολογίας²⁰ εἶναι ἡ ἴαση τῆς ἀσθένειας, ἡ *θεραπεία*. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀσθένεια, ἡ ἐπανάκτηση τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ὑγείας ἀποτελοῦν βασικὲς παραμέτρους τῆς μέριμνας τῆς θεολογίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες ὀφείλουν νὰ μεριμνοῦν ἰδιαίτερος γιὰ

ΡΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ (μτφρ, ἐπιμ.), *Ὁ Γέροντας Θεόφιλος Παραιάν. Χωρὶς φῶς φωτισμένος*, Ἀθήνα 2007, 247-249· Γ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ, *Ὅσιος Γέρον Πορφύριος Κανσοκαλυβίτης «ὁ Πνευματικὸς πατέρας καὶ παιδαγωγός»*, Ἀθήνα 122014.

16. Βλ. Χρ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τὸ ἅγιον. Προλεγόμενα στὴ φιλόκαλη αἰσθητικὴ τῆς Ὁρθόδοξίας*, [Ὁρθόδοξη Μαρτυρία, 87], Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, 160-224.

17. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὁμιλία ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, 6, PG 31, 344B.

18. Ἐπὶ παραδείγματι βλ. *Μθ* 14, 34-36: «*Καὶ διαπεράσαντες ἦλθον εἰς τὴν γῆν Γεννησαρέτ. καὶ ἐπιγονότες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου...προσήνεγκαν αὐτῷ πάντα τοὺς κακῶς ἔχοντες, ...καὶ ὅσοι ἦψαντο διεσώθησαν*»· *Μκ* 5, 34: «*Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ: θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγίης ἀπὸ τῆς μάστιγός σου*». 6, 56: «*...ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κόμας ἢ πόλεις ἢ ἀγρούς, ...ἐτίθεσαν τοὺς ἀσθενοῦντας...καὶ ὅσοι ἂν ἤπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο*». Βλ., ἐπίσης, *Μθ* 8, 16-17. 15, 29-31. 21, 13-14· *Μκ* 3, 1-11. 5, 21-23. 10, 50-52· *Λκ* 4, 16-19. 6, 17-19. 7, 1-10. Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, «*Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἰατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων. Βιβλικὴ προσέγγιση*», *Γ' Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο «Ἡ Ὑγεία καὶ ἡ Ἀσθένεια στὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας»*, Βόλος, 20-22 Ὀκτωβρίου 2008, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 21], Ἀθήνα 2009, 45-57. Βλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Παιδαγωγός*, βιβλίον Α', κεφ. *ΙΒ'*, PG 8, 369B: «*Ταῦτη οὖν καὶ σωτῆρ ὁ Λόγος κέκληται, ὁ τὰ λογικὰ ταῦτα ἐξευρών ἄνθρωποις εἰς εὐαίσθησιαν καὶ σωτηρίαν φάρμακα, ἐπιτηρῶν μὲν τὴν εὐκαιρίαν, ἐλέγχων δὲ τὴν βλάβην, καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθῶν διηγούμενος, καὶ τὰς ῥίζας τῶν ἀλόγων ἐπικόπτων ἐπιθυμιῶν, παραγγέλων μὲν ὧν ἀπέχεσθαι δεῖ, τὰς ἀντιδότους δὲ ἀπάσας τῆς σωτηρίας τοῖς νοσοῦσι προσφέρων· τοῦτο γὰρ τὸ μέγιστον καὶ βασιλικώτατον ἔργον τοῦ Θεοῦ, σώζειν τὴν ἀνθρωπότητα*».

19. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅροι κατὰ Πλάτος*, *Ἐρώτησις ΝΑ'*, PG 31, 1040CD.

20. Πρβλ. DR. TANYA W. SPIRTOS, «*Ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Ποιμένας: Σχέση Ἀντιπαλότητας ἢ Συνεργασίας*», *Θεραπείαν προσάγοντες. Εἰσαγωγή στὴν ποιμαντικὴ διακονία στὸν χῶρο τῆς Ὑγείας*, Προτοπρεσβυτέρου ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΦΙΝΑ (ἐπιμ.), Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, 223-247.

την πνευματική υγεία τῶν ποιματινῶν. Ὅλες τους οἱ ἐνέργειες πρέπει νὰ συντείνουν στό σκοπό αὐτό μετερχόμενοι κάθε μέσο πού, ὡστόσο, ὀφείλει νὰ ἐνεργοποιεῖ πρωτίστως τή βούληση τῶν ἀσθενῶν γιά θεραπεία. Αὐτός θεωροῦμε ὅτι εἶναι ὁ λόγος πού ὀδηγεῖ, ἐπὶ παραδείγματι, τὸν Κλήμεντα Ρώμης στή σύνταξη πολυσέλιδης ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς Κορίνθιους γιά τὴν τακτοποίηση ἑνὸς ζητήματος, γιά τὸ ὅποιο θὰ ἀρκοῦσαν λίγες μόνον γραμμές²¹. Σκοπός του δηλαδή εἶναι νὰ διαμορφώσει πλαίσιο ἀποδοχῆς τῶν νουθεσιῶν του, ὥστε μόνοι τους οἱ πιστοὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν ἀπάντηση τῶν προβλημάτων τους. Γνωρίζει ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστολῆς του σὲ μεγάλο βαθμὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ στρατηγική πού θὰ ἀκολουθήσει, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει τὴν ψυχική προετοιμασία τῶν ἀποδεκτῶν της πρὶν φθάσει στὴν οὐσία τοῦ θέματος πού τοὺς ἀπασχολεῖ. Σὲ παρόμοια στρατηγική ἐπιλογή ἐντάσσεται, κατὰ τὴν ἀποψή μας, καὶ ἡ υἱοθέτηση τοῦ πρώτου πληθυντικῶν προσώπου στὴν ἐκφορὰ τοῦ σύγχρονου ἐκκλησιαστικοῦ λόγου. Ἡ πρὸς τὸ ἐγὼ ἐσωτερικὴ κίνηση τῶν ἀνθρώπων τείνει σὲ μία ἀμφισβήτηση τῆς ἀθεντίας, τοῦ κύρους, τῆς εὐλικρίνειας τῶν προθέσεων καὶ γενικὰ τῆς συνολικῆς προσωπικότητος ὁποιοῦ προβάλλει ἕνα ὑγιὲς πρότυπο ζωῆς. Ἐνας, λοιπόν, ἀπλὸς καὶ ἀσφαλῆς τρόπος εἶναι ἡ υἱοθέτηση τοῦ πρώτου πληθυντικῶν προσώπου στὴ διατύπωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν νουθεσιῶν καὶ παρατηρήσεων προκειμένου νὰ κινητροδοτηθεῖ ἡ φιλότιμη διάθεση τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀναζήτηση τῆς πνευματικῆς υγείας.

Στὴ μεταπτυχιακὴ του πορεία ἡ ἡδονὴ πού βίωνε ὁ ἄνθρωπος στὸν παράδεισο δίνει τὴ θέση της στὴν ὀδύνη²². Ἡ ἐξάλειψη τῆς ὀδύνης ὁμως, δηλαδή ἡ θεραπεία ἀπὸ τὴν ἀσθένεια, ἐπιτυγχάνεται μόνο μὲ τὴν παραδοχὴ τῆς ὀδύνης²³. Ἡ θεραπευτικὴ διαδικασία στὴ χριστιανικὴ θεολογία δὲν εἶναι ἄμοιρη ὀδύ-

21. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Κορίνθιους Α΄*, PG 1, 199-328B.

22. Βλ. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., τ. Α΄, 100-110, 116-133. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν ὁσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, Ἐρωτήσεις ΕΑ΄, PG 90, 628A-645C.

23. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Νόσος καὶ Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», ὁ.π., 145· Ν.Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Ὀικουμενικὴ Θεολογία*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 55], Θεσσαλονίκη 2005, 222-223. Βλ., ἐπίσης, Καθηγουμένου Ἱ. Μονῆς Σίμωνος Πέτρως ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΥ, *Κατηχήσεις καὶ λόγοι 2, Ζωὴ ἐν Πνεύματι*, Ὁριζῶν 1998· Μοναχοῦ ΜΩΥΣΕΩΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ὁ Ἅγιος Πόνος. Μαθητεία στὴν ἐπίσκεψη τοῦ πόνου στὴ ζωὴ μας*, Ἀθήνα 2005· *Γέροντος Παϊσίου Ἁγιορείτου, Λόγοι Γ΄, Πνευματικὸς ἀγώνας*, Θεσσαλονίκη 2007· Ἱερομονάχου ΣΑΒΒΑ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἡ θεραπεία τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν γέροντα Πορφύριον*, Ἅγιον Ὄρος 2010· π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Ψηλαφήσεις νοήματος σὲ ρευστὰ τοπία», *Τὰ λόγια σου σὰν μέλι (Ψαλμὸς 118, στίχοι 103)*. *Σύγχρονες ἀναγνώσεις τῶν ψαλμῶν*, π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ (ΕΠΙΜ.), Ἀθήνα 2013, 189-195.

νης²⁴. Οί άνθρωποι πού ακολουθοῦν τή συγκεκριμένη ἀγωγή ὑπακούουν σέ πρόγραμμα νηστειῶν καί ἀγρυπνιῶν, «...δάκρυσι τὸ πάχος λεπτύνουσι τῆς καρδίας, κακοπαθείαις νεκροῦσι τὰ μέλη, προσευχῇ καὶ μελέτῃ τὸν νοῦν πληροῦσι φωτὸς καὶ λαμπρὸν αὐτὸν ἀπεργάζονται, τῇ ἀπαρνήσει τῶν θελημάτων χωρίζουσι τὰς ἰδίας ψυχὰς ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος προσπαθείας ...»²⁵. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὀδύνης προκειμένου νὰ ἐπέλθει ἡ ἴαση, ἀποτελεῖ γιὰ τὴ θεολογία ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς, ἡ ὁποία στηρίζεται στὴν «ἐν γνώσει καὶ κατὰ Θεόν» ἀσκηση τῶν ἀρετῶν τῆς ἐγκράτειας, τῆς νηστείας, τῆς ἀγρυπνίας, τῆς ἀκτημοσύνης, τῆς ἡσυχίας, τῆς αὐτάρκειας, τῆς σωπῆς²⁶. Ἀπαιτεῖται, βεβαίως, αὐξημένη ἐργήγορη καὶ ὀπωσδήποτε πνευματικὴ καθοδήγησις ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ διακρίνει τὴν ὀδύνη τῆς ἀποθεραπείας ἀπὸ τὴν ὀδύνη τῆς ὕβρεως. Τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι καλὰ λίαν κάτω ἀπὸ ὀπωσδήποτε προϋποθέσεις καὶ συνθήκες. Ἡ ὀδύνη γιὰ ὅσα γεγονότα τοῦ ἐπίγειου βίου προκαλοῦν δάκρυα καὶ ψυχικὴ ταλαιπωρία εἶναι ἡ ἐπιβουλὴ τοῦ πνευματικοῦ ἐχθροῦ πού ψιθυρίζει μὲ θρασύτητα στὸν ἄνθρωπο ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι καλὰ λίαν. Στὴν περίπτωσι αὐτῆ ἡ ὀδύνη δὲν θεραπεύει, ἀλλὰ ἀντίθετα ἐπιτείνει τὰ τραύματα, καθὼς τίθεται στὴν ὑπηρεσία τῆς φιλανθρῆς ἐσωτερικῆς κίνησις τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου²⁷. Ἡ ὀδύνη δύναται νὰ εἶναι ἰαμα-

24. Βλ. ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ, «Δέησις (Ἐράνισμα ἐκ τῶν Ψαλμῶν)», ᾠδὴ Ἰατρικῆς, τ. Ε', Ἀθήνα 1988 (ἐπανεκδόσι μὲ διόρθωσι τυπογραφικῶν παροραμάτων 2005), 16: «Πρὸς σέ τὸν Πλάστην ἔκραξα ἐν συνοχῇ καρδίας, σκόληξ τῆς γῆς οἰκτρός ἐγὼ καὶ τέκνον ἀσθενείας· μὴ ἀποβάλλῃς προσευχὴν ἐκ βάθους πεμπομένην καὶ μὴ ἀπόση, ὁ Θεός, ψυχὴν συντετριμμένην. ὦ Κύριε... ἂν παρὰ σοὶ εὐπρόσδεκτος δὲν εἶν' ἡ προσευχή μου, ἃς ἀναλύσῃ εἰς πηγὰς δακρῶν ἡ ψυχὴ μου. Πρὸς σέ τὰς χεῖράς μου, πρὸς σέ τοὺς ὀφθαλμούς μου αἴρω, τὰ φλέγοντά μου δάκρυα θυσίαν σοὶ προσφέρω· ἐτάκη ἡ καρδία μου, ὡσεὶ κηρός, ἐντός μου· ἐλέησον μέ, ὁ Θεός, σπλαχνίσου, ὁ Θεός μου».

25. ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, *Δευτέρα φυσικῶν κεφαλαίων ἑκατοντάς, Περί τῆς τοῦ νοῦς καθάρσεως*, ζ', PG 120, 904AB.

26. ἸΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ρητὸν τὸ λέγον, "Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχόμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται"*, καὶ τὰ ἐξῆς, PG 51, 155-164· ἸΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Περί ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ψυχικῶν καὶ σωματικῶν*, PG 95, 86D-88A.

27. Βλ. ΑΛ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ, «Τὰ δύο κούτσουρα», ᾠδὴ Ἰατρικῆς, τ. Γ', Ἀθήνα 1989, 625-626: «Διότι τὸ πρῶτον, ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἔργων του, ἔρριπεν ἀλάνθαστον τὸ βλέμμα, "καὶ εἶδεν ὁ Θεός ὅτι καλόν", εἶτα τελευταῖον, ἐφ' ὅλων ὁμοῦ τῶν ἔργων του "καὶ εἶδεν ὁ Θεός πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἦσαν καλὰ λίαν". Εὐθὺς τότε ἐξῆλθε θρασὺς ὁ ἐχθρός, κ' ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι δὲν εἶναι καλὰ, τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ... ὁ Δημιουργός, ... ἔπλασε ἕνα ὀρατὸν κόσμον, ... Κ' ἐβεβαίωσε Αὐτὸς ὅτι τὸ ἔργον του εἶναι ὀρατὸν, καὶ πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος συνομολογεῖ. "Ἴδου καλὰ

τική, όταν προκύπτει από την ανάκληση της κίνησης του ανθρώπου προς τον εαυτό του και την ολοκληρωτική στροφή του προς τον Θεό.

Ἡ θεραπεία στη χαρισματική θεολογία ταυτίζεται με «τὴ διατήρηση τοῦ εἶναι καὶ τὸν πλουτισμὸ του με ὅλες τὶς χάρες τοῦ εὖ εἶναι»²⁸. Ἡ ἴαση ἐπέρχεται με τὴν ἀνακαίνιση τῶν τραυμάτων τῆς δημιουργίας, τὸν καλλωπισμὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς μετοχῆς στὴ θεία δόξα, καὶ τὸ ἄπλωμα τῆς ὑπαρξῆς του στὴν ἀγαπητικὴ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν συνάνθρωπο²⁹ σύμφωνα με τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ³⁰. Αὐτὸ στὴ θεολογία ὀρίζεται ὡς παράδεισος. Ὡς κόλαση νοεῖται ἡ ἀποστροφή τῆς ἀγάπης, ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τραυμάτων καὶ ἐν τέλει ἡ ἀδυναμία μετοχῆς στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος πού ἡ μετάνοια στὴν ἐκκλησιαστικὴ σκέψη καὶ πράξη σημαίνει μεταμόρφωση, δηλαδή ἀπαλοιφὴ τῆς ἀσθένειας πρὸς ἀποκατάσταση τῆς υἱείας³¹.

Ἡ τελικὴ, ὅμως, θεραπεία καὶ ἐξάλειψη τῆς ἀσθένειας δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μόνον ἀπὸ τὶς δυνάμεις τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἡ τροπὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴ δική του ὑπαρξή, καὶ ὄχι πρὸς τὸν Θεό, ἔφερε μαζί της καὶ τὴν πραγ-

λίαν», αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ... πρώτη θετικὴ ιδέα. Ἐπειτα θρασύνεται ὁ παραλογισμὸς καὶ λέγει: “Δὲν εἶναι, ὄχι, καλὸς ὁ κόσμος”. Αὕτη ὑπῆρξεν ... ἡ πρώτη ἀρνητικὴ ιδέα, καὶ ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ κακία-ἡτις ... εἶναι ὁ ἀπλησιζόμενος ἀγὼν τοῦ παραλογισμοῦ ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει δίκαιον, καταβάλλων πᾶσαν προσπάθειαν νὰ κάμῃ τὸν κόσμον νὰ φαίνεται –καὶ νὰ εἶναι πραγματι ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει– τέρας ἀσχήμας!». Πρβλ. Χρ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, «“Θεὸν ἐσθίωμεν ἐν μυστηρίῳ”. Ἡ αἴσθησις τοῦ ἀσκητικοῦ κάλλους κατὰ τὸν Γέροντα Ἰωσήφ τὸν Ἡσυχαστή», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἡ γυναίκα τοῦ Λὼτ καὶ ἡ σύγχρονη Θεολογία*, Ἀθήνα 2008, 197-211 (=Γέροντας Ἰωσήφ ὁ Ἡσυχαστής. Ἅγιον Ὄρος-Φιλοκαλικὴ ἐμπειρία. Πρακτικὰ Διορθόδοξων Ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων Ἀθηνῶν (22-24 Ὀκτωβρίου 2004) καὶ Λεμεσοῦ (21-23 Ὀκτωβρίου 2005), Ἅγιον Ὄρος 2007, 339-353).

28. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α*’, ὁ.π., 239.

29. Ν.Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ. Δοκίμιο πατερικῆς θεολογίας*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 5], Θεσσαλονίκη 2002, 111-113. Πρβλ. *Μθ* 22, 35-40· *Α’ Κορ* 13· *Α’ Ἰω* 3, 14.

30. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Μυσταγωγία, περὶ τοῦ πινῶν σύμβολα τὰ κατὰ τὴν ἀγίαν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς συνάξεως τελούμενα, καθέστηκε, κεφ. ΚΔ*’, PG 91, 716B: «ἡ γὰρ χάρις, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσία: τουτέστι, τῶν μετὰ τῆς κατ’ ἀρετὴν ἀφθαρσίας, καὶ τῆς κατὰ βίον καθαρᾶς τε καὶ ἀνυποκρίτου σεμνότητος ἀγαπώντων τὸν Κύριον, ἐν τῷ ποιεῖν αὐτοῦ τὰ θελήματα· καὶ μὴ παραφθερόντων τι τῶν θεῶν αὐτοῦ προσταγμάτων».

31. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, ὁ.π., 192. Βλ. καὶ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ*’. *Ἀνακεφαλαίωση καὶ Ἀγαθοποιία. Ἐκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 34], Θεσσαλονίκη 2005, 308-311.

ματικότητα του θανάτου με τον όποιο καταλύεται ή ένότητα της ανθρώπινης φύσης. Έτσι, η ανθρώπινη βούληση δεν μπορεί πλέον να κατευθύνει από μόνη της τη συνολική (ψυχή και σώμα) πορεία του ανθρώπου, αν και η συναίνεσή της, ή συνέργεια στη θεραπεία είναι απαραίτητη³². Η ολοκληρωτική, πάντως, και τελική απαλλαγή (τελεία θεραπεία) από τη φθαρτότητα και τη θνητότητα δεν έχει επιτευχθεί, και αυτό λόγω της πραγματικότητας του θανάτου³³. Κατά τη θεολογία της Έκκλησίας, εάν ο άνθρωπος δεν γίνει σύσσωμος Χριστού³⁴, τα όποια υγιή προτερήματά του καθίστανται απλά ανενεργείς δυνάμεις στο έργο της επιστροφής-θεραπείας του. Ο Χριστός είναι ο σαρκωμένος Υἱός και Λόγος του Θεού, Θεός και τέλειος (υγιής) άνθρωπος, στον όποιο δεν έχουν κληροδοτηθεί οι συνέπειες της πτώσης εξαιτίας της καθ' ύποσταση ένωσης των δύο φύσεων, της ανθρώπινης και της θείας³⁵. Γι' αυτό η συσσωμάτωση με τον Χριστό δια της μετοχής στο μυστήριο της Θείας Εύχαριστίας αποτελεί την κινητήριο δύναμη που στρέφει τον άνθρωπο στην κατά φύση κατάστασή του, δηλαδή στην υγεία³⁶. Αυτός είναι ο λόγος για τον όποιο χωρίς τον Χριστό ή πνευματική

32. LARCHET, *Η θεραπευτική των πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., τ. Α', 509-522. Βλ. Ἀρχιμανδρίτη ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΡΑΒΑΝΤΣΟΥ, «Οἱ περιπέτειες τῆς ἐπιθυμίας», *Τὰ λόγια σου σάν μέλι (Ψαλμός 118, στίχος 103)*. Σύγχρονες ἀναγνώσεις τῶν ψαλμῶν, π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ (ἐπιμ.), Ἀθήνα 2013, 209-217.

33. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Νόσος καὶ Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», ὁ.π., 142. Βλ. καὶ ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ὁ.π., 216-227.

34. Ἐφ 4, 12-16. Βλ. καὶ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Ἐρμηνεία εἰς τὴν Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 74, 789B: «Ὡσπερ τοίνυν ἠρόώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Ἀδάμ διὰ τῆς παρακοῆς τὴν φθοράν, εἰσέδου τε οὕτως αὐτὴν τὰ πάθη, οὕτως ἀπήλλακται πάλιν ἐν Χριστῷ· γέγονε γὰρ ὑπήκοος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἐποίησεν ἁμαρτίαν». ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Λόγοι ὑπὲρ τῶν ἱερωῶς ἡσυχάζοντων*, 2, 1, 42, Π. ΧΡΗΣΤΟΥ (εἰσαγωγή, κείμενον, μετάφρασις, σχόλια), *Συγγράμματα: Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἅπαντα τὰ ἔργα*, 2, [ΕΠΕ 54], Θεσσαλονίκη 1982, 340: «...μόνον εἶναι πιστεύειν ἱατρὸν τῶν πνευμάτων Χριστόν, τὸν τῶν πνευμάτων Θεόν, καὶ μόνῃ τῇ ἀγαπήσει τε καὶ τηρήσει τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφομοίωσιν τελείσθαι, ταῦτόν δ' εἰπεῖν ὑγίειαν ψυχῆς καὶ τελείωσιν».

35. ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Νόσος καὶ Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», ὁ.π., 142-143. Βλ. Χρ. Α. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Ἀσκησιὴ αὐτοσυνειδησίας*, [Λεμιὼν Ἀμφιλαφῆς, 7], Θεσσαλονίκη 2004, 193-285· Ν.Α. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'· Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μετὰ τὴν δυτικὴν χριστιανοσύνη*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 3], Θεσσαλονίκη 1988 (ἀνατ. 2004), 245-267, 276-298· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ὁ.π., 245-250.

36. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Πρὸς Θαλάσσιον τὸν ὁσιώτατον πρεσβύτερον καὶ ἡγούμενον περὶ διαφορῶν ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς, Ἐρώτησις ΞΑ'*, PG 90, 629C: «(ὁ Χριστός)... ἔδει, σοφὸν καὶ δίκαιον καὶ δυνατὸν ὄντα κατὰ φύσιν... ὥς μὲν σοφόν, μὴ ἀγνοῆσαι τὸν τρόπον τῆς ἱατρείας· ὥς δίκαιον δέ, μὴ τυραννικὴν ποιήσασθαι τοῦ κατελιμμένου κατὰ γνώμην ὑπὸ τῆς

ύγεια δὲν εἶναι κατορθωτή³⁷. Ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι τὸ κατεξοχὴν «...φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν,...»³⁸ τὴν ὁποία λαμβάνει ὁ ἀσθενὴς ἐφόσον ἔχει προετοιμαστῆ κατάλληλα³⁹. Ὁ ἄνθρωπος καθὼς προσέρχεται πρὸς τὸ Ἱερό Βῆμα ζητᾷ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ἀξιωθῆ τῆς Θείας Εὐχαριστίας,

ἀμαρτίας ἀνθρώπου τὴν σωτηρίαν ὡς δὲ παντοδύναμον, μὴ ἀτονῆσαι πρὸς τὴν τῆς ἰατρείας ἐκπλήρωσιν. Φανερόν οὖν ἐποίησε τὸν μὲν τῆς σοφίας λόγον ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ἰατρείας, χωρὶς τροπῆς καὶ τῆς οἴασουσιν ἀλλοιώσεως γενόμενος ἄνθρωπος». Βλ., ἐπίσης, ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Κατήχητικοὶ λόγοι πέντε πρὸς τοὺς νεοφωτίστους, Κατήχησις Μυσταγωγικὴ Δ΄*, PG 33, 1097A-1106A· ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, βιβλίον Δ΄, κεφ. ΙΓ΄*, PG 94, 1152A-B.

37. *Ἰω 15, 5. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀσκητικὰ Διατάξεις πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίῳ καὶ κατὰ μόνας ἀσκοῦντας, κεφ. ΙΗ΄, 3*, PG 31, 1385A: «Τοῦτο γὰρ τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ Σωτῆρος κατὰ σάρκα οἰκονομίας, ἵνα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς ἐαυτὴν τε καὶ πρὸς ἐαυτὸν συναγάγῃ, καὶ τὴν πονηρὰν κατατομὴν ἐξελῶν, τὴν ἀρχαίαν ἀνακαλέσῃται ἔνωσιν· καθάπερ τις ἄριστος ἰατρός σώμα κατὰ πολλὰ μέρη διαιρεθὲν φαρμάκοις σωτηρίοις ἀνασυνδέων». Βλ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἰατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», ὁ.π., 47-49· BREITENBACH, «Wer christlich lebt, lebt gesund», ὁ.π., 24-28· ΙΩΣΗΦ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΥ, *Συζητήσεις στὸν Ἀθωνα*, ὁ.π., 42.

38. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, *Πρὸς Ἐφεσίους*, XX, PG 5, 661A. Βλ. Μητροπολίτου Περγάμου ΙΩΑΝΝΟΥ ΖΗΖΙΟΥΛΑ, «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (α΄ μέρος)», *Σύναξη 49* (1994), 7-18· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (β΄ μέρος)», *Σύναξη 51* (1994), 83-101· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ «Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ (γ΄ μέρος)», *Σύναξη 52* (1994), 81-97· Γ. ΦΙΛΙΑ, «Ἡ ἐκκλησιολογικὴ θεώρηση τῆς Θείας Εὐχαριστίας», *Σύναξη 61* (1997), 45-52· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἡ ἔννοια τῆς «ὄγδοης ἡμέρας» στὴ λατρεία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας. Συμβολὴ στὴν ἱστορία καὶ θεολογία τῆς λατρείας*, Ἀθήνα 2010, 52-61· Ν. ΜΙΛΟΣΕΒΙΤΣ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς κέντρον τῆς Θείας Λατρείας. Ἡ σύνδεσις τῶν Μυστηρίων μετὰ τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, Θεσσαλονίκη 2001 (ἀνατ. 2005)· Πρωτοπρεσβύτερου ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ ἐκτὸς μυστηριακῆς μετανοίας δυνατότητα ἀφεσις ἀμαρτιῶν», *Τὸ ἱερόν μυστήριον τῆς μετανοίας (Εἰσηγήσεις-Πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας ἔτους 2002)*, Δράμα 2002, 203-208· *Ἡ Θεία Εὐχαριστία (Εἰσηγήσεις-Πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας ἔτους 2003)*, Δράμα 2003· «Τὸ Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας», *Πρακτικὰ Γ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, 14-17 Ὀκτωβρίου 2001*, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 8], Ἀθήνα 2004· Διακόνου ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΝΑΣΣΗ, *Ἡ τελεσιουργία τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Κανονικὴ διδασκαλία καὶ λειτουργικὴ τάξη*, Θεσσαλονίκη 2007. Πρβλ. Ἀρχιμανδρίτου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν Κολλυβάδων*, [Κανονικὰ καὶ Λειτουργικὰ, 7], Θεσσαλονίκη 2008.

39. Πρβλ. Χρ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, «Ἡ “ἐπιζήμιος εὐλάβεια” καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς σὸ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας στὸν ἅγιο Μακάριο Κορίνθου τὸ Νοταρᾶ καὶ τὸ φιλοκαλικὸ κίνημα», *Ὁ Ἅγιος Μακάριος (Νοταρᾶς)-Γενάρχης τοῦ φιλοκαλισμοῦ-Μητροπολίτης Κορίνθου καὶ ὁ περιγυρὸς του. Πρακτικὰ Συνεδρίου*, Ἀθήνα 2006, 299-307· ΣΚΡΕΤΤΑ, *Ἡ Θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων*, ὁ.π., 94-156.

έτσι ώστε να μην αποβεί ή μετάληψη τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων «εἰς κριμα», ἀλλά, ἀντίθετα, να καταστεί ἐφόδιο αἰώνιας καὶ ἀθάνατης ζωῆς⁴⁰. Στὸν φιλόκαλο χριστιανικὸ πολιτισμὸ ἢ προετοιμασία δὲν περιγράφεται μὲ περίπλοκα λεκτικὰ σχήματα οὔτε ἀναμένεται ἀπὸ ὑπερβαίνουσες τὴν ἀνθρώπινη φύση καταστάσεις. Ἀντίθετα, ἡ ἐτοιμασία γιὰ τὴ Μετάληψη τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ἐξαντλεῖται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀπλῆς ἀγαπητικῆς κίνησης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον του. Ἡ μετοχή στὸ μυστήριό τῆς εἰρήνευσης τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο προϋποθέτει τὴν ἀπλότητα τῆς εἰρήνευσης, δηλαδή τῆς καταλλαγῆς μὲ τὸν συνάνθρωπο⁴¹. Ἡ συγκεκριμένη πράξη, ὡστόσο, δὲν ἔχει στὸν χριστιανισμὸ ἠθικὴ ἢ κοινωνιολογικὴ βάση· ἀφορᾷ στὴν ὄντολογικὴ ἀποταγὴ τῆς φιλαυτίας καὶ τὴ μεταμορφωτικὴ ἐν Χριστῷ ἀλλοίωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης. Εἶναι μία διαδικασίᾳ ἐσωτερικῆς ἀνακαίνισης ποὺ ξεκινάει μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τίς πληγές τῆς ἐγωιστικῆς του ἐσωστρέφειας, κορυφώνεται στὴ συγχώρεση τοῦ ἄλλου γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ στὴν ἔνωση μὲ τὸν Χριστὸ στὸ Ἅγιο Ποτήριό. Πρόκειται γιὰ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἐκχωρεῖται ἰδίᾳ βουλήσει καὶ γνώμῃ στὸν δημιουργὸ τῆς, ἐπιστρέφει δηλαδή στὴν ἐλευθερίᾳ τῆς πατρικῆς σχέσης τῆς μὲ τὸν Θεό.

Ὁ πνευματικὰ ὑγιὴς ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἐν Χριστῷ ἀνακαινισμένος, ἁγιασμένος καὶ ἀναμορφωμένος ἄνθρωπος⁴², μιᾶς καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι «...ἡ ἀνάστα-

40. Εὐχὴ α' τοῦ Μεγάλου Βασιλείου τῆς ἀκολουθίας τῆς Θείας Μεταλήψεως. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα*, Ὁμιλία Α', στ', PG 49, 381: «(ἐφόσον ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει προετοιμαστεῖ σωστά, ἡ Θεία Εὐχαριστία) μᾶλλον αὐτὴν διαφθείρει ... οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς δεξαμένης ψυχῆς. Μηδεὶς τοίνυν ἐχέτω ἔνδον πονηροὺς λογισμοὺς, ἀλλὰ καθάρωμεν τὴν διάνοιαν· καὶ γὰρ καθαρᾷ προσερχόμεθα θυσία· ἁγίαν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν»· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα*, Ὁμιλία Β', στ', PG 49, 390: «...ἡ πνευματικὴ τροφή, ὅταν ἀναξίως μετέχῃται, πλέον κριμα ἐαυτῷ σωρεύει». Πρβλ. Πρωτοπρεσβύτερου ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΖΕΡΠΟΥ, *Ἐφόδιον ζωῆς. Ἡ μετάδοσις τῆς Θείας Κοινωνίας στοὺς ἀσθενεῖς ποὺ ἀντιμετωπίζουν κίνδυνο θανάτου*, [Σύγχρονοι Λειτουργικοὶ Προβληματισμοί, 1], Ἀθήνα 2001.

41. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα*, Ὁμιλία Α', στ', PG 49, 381: «...ἁγίαν ποιήσωμεν τὴν ψυχὴν· δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τοῦτο γενέσθαι. Πῶς καὶ τί-νι τρόπῳ; Ἐὰν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔξελε τὴν ὀργὴν, θεράπευσον τὴν πληγὴν, λύσον τὴν ἔχθραν, ἵνα λάβῃς θεραπείαν ἀπὸ τῆς τραπέζης· ...Αἰδέσθητι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς τῆς προσφορᾶς· ἐσφαγμένος πρόκειται ὁ Χριστὸς, Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐσφάγη, καὶ διὰ τί; Ἵνα εἰρηνοποιήσῃ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα καὶ ἀγγέλων φίλον σὲ ποιήσῃ, ἵνα σὲ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων καταλλάξῃ, ἐχθρὸν ὄντα σε καὶ πολέμιον, ἵνα ποιήσῃ φίλον. Ἐκεῖνος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν μισούντων· σὺ δὲ τὸν συνδοῦλον μένεις ἐχθραίνων; καὶ πῶς δύνη βαδίσαι ἐπὶ τὴν τῆς εἰρήνης τράπεζαν;».

42. Βλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τὸ ἅγιον*, ὁ.π., 166.

σις και ἡ ζωή. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται· και πᾶς ὁ ζῶν και πιστεύων εἰς αὐτόν οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα»⁴³. Ἡ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι συνοχή και συγκρότηση τῆς Ἐκκλησίας ἐγγυᾶται τῇ θεραπείᾳ τῶν ἀσθενῶν⁴⁴, ἐπειδὴ «ἡ σωτηρία (θεραπεία) βρῖσκεται στὸ ἴδιο τὸ γεγονός τῆς Ἐκκλησίας και τῆς ἐνσωμάτωσης σ' αὐτήν»⁴⁵. Ἡ ἀποκατάσταση τελικὰ τοῦ νοσοῦντος πνευματικὰ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται διὰ τῆς ἐκούσιας και ἐλεύθερης μετοχῆς του στὴ μυστηριακὴ ζωὴ και στὴν ἄσκηση, οἱ ὁποῖες στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας διαμορφώνουν ἓνα πλήρες θεραπευτικὸ σύστημα⁴⁶. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ εἰδικότερα στὴ σωματικὴ ὑγεία, τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου τελεῖται γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς ἱαματικά, ἀλλὰ και προληπτικά γιὰ τοὺς οἰκείου τους⁴⁷. Στὴν πατε-

43. Ἰω 11, 25-26.

44. Γραμματεία Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας και Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (ἐπιμ.), *Πρὸς τὴν Μεγάλην Σύνοδον 1. Εἰσηγήσεις τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἑξ θεμάτων τοῦ πρώτου σταδίου*, Chambesy Γενεύης 1971, 50.

45. ΖΗΖΙΟΥΔΑ, «Νόσος και Θεραπεία στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία», ὅ.π., 149.

46. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὅ.π., τ. Α', 13-15. Πρβλ. ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ, *Ἐλέγχου και ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, βιβλίον Δ', κεφ. ΔΗ'*, 3, PG 7, 1108B-C: «...ὁ γεννητὸς και πεπλασμένος ἀνθρώπος κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν τοῦ ἀγεννήτου γίνεται Θεοῦ· τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκοῦντος και κελεύοντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ πράσσοντος και δημιουργοῦντος, τοῦ δὲ Πνεύματος τρέφοντος και αὔξοντος, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡρέμα προκόπτοντος, και πρὸς τέλειον ἀνερχομένου· τουτέστι πλησίον τοῦ ἀγεννήτου γινομένου. Τέλειος γὰρ ὁ ἀγέννητος· οὗτος δὲ ἐστὶ Θεός. Ἔδει δὲ τὸν ἀνθρώπον πρώτον γενέσθαι, και γενόμενον αὔξῃσαι, και αὔξῃσαντα ἀνδρωθῆναι, και ἀνδρωθέντα πληθυνθῆναι, και πληθυνθέντα ἐνισχύσαι, και ἐνισχύσαντα δοξασθῆναι, και δοξασθέντα ιδεῖν τὸν ἐαυτοῦ Δεσπότην. Θεὸς γὰρ ὁ μέλλων ὀραῖσθαι· ὄρασις δὲ Θεοῦ περιποιητικὴ ἀφθαρσίας· ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ».

47. Βλ. Κ.Μ. ΡΑΛΛΗ, *Περὶ τῶν μυστηρίων τῆς μετανοίας και τοῦ εὐχελαίου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις 1905· *Τὸ ἱερὸν μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου (Εἰσηγήσεις-Πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας ἔτους 2000)*, Δράμα 2000· ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ ἐκτὸς μυστηριακῆς μετανοίας δυνατότητα ἄφεσης ἁμαρτιῶν», ὅ.π., 209-212· Πρωτοπρεσβύτερου ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ Μ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Τὸ ἱερὸν εὐχέλαιον: ἱστορικολειτουργικὴ προσέγγιση τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχελαίου και τῶν περὶ αὐτοῦ τελομένων*, [Λειτουργικά θέματα, 6], Ἀθήνα 2004· Π.Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Εὐχελαίου», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, Θεσσαλονίκη 2006, 455-516· Πρωτοπρεσβύτερου ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗ, «Ἰαση και Θεραπεία: Δύο ὄψεις θεραπευτικῆς πνευματικότητος και τὸ Μυστήριον τοῦ Ἱεροῦ Εὐχελαίου με ἀναφορὰ στὰ πάθη και στὴν ἀρετολογία», *Θεραπεῖαν προ-σάγοντες. Εἰσαγωγή στὴν ποιμαντικὴ διακονία στὸν χῶρον τῆς Ὑγείας*, Πρωτοπρεσβύτερου ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΦΙΝΑ (ἐπιμ.), Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, 91-119. Πρβλ. Β.Ι. GROEN, «Continuity and Discontinuity of the Anointing the Sick», *Γηθόσωνον Σέβασμα. Ἀντίδωρον τιμῆς και μνήμης εἰς τὸν μακαριστὸν καθηγητὴν τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννην Μ. Φουντούλην (+2007)*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 2013, 467-498.

ρική παράδοση, επίσης, ως μητέρα της υγείας προβάλλεται ή νηστεία. Σημειώνει, μάλιστα, ο Μέγας Βασίλειος ότι πολλοί ιατροί για την ίαση ασθενειών προτείνουν στους ασθενείς τους αποχή από συγκεκριμένες τροφές⁴⁸. Η νηστεία θεωρείται αγαθό φυλακτήριο της ψυχής και ασφαλής σύμμαχος της υγείας του σώματος⁴⁹. Κατά τον ιερό Χρυσόστομο, η ωφέλεια της νηστείας προκύπτει μόνον υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις: να χορηγείται σε κατάλληλο καιρό, να ελέγχεται η διάρκεια και η ποιότητά της, και να λαμβάνεται υπ' όψη η κράση του σώματος που τη δέχεται⁵⁰.

Άπαραίτητη ώστόσο προϋπόθεση για την ένταξη και παραμονή του πνευματικά ασθενούς στο πρόγραμμα αποκατάστασης και αποθεραπείας είναι η συγκατάθεση της προσωπικής του βούλησης⁵¹. «Όταν αυτή δεν παρέχεται από τον

48. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περί νηστείας, Λόγος Α΄*, 4, PG 31, 168C.

49. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Περί νηστείας, Λόγος Α΄*, 6, PG 31, 172B· ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Όμιλία λεχθεΐσα εἰς τὴν προσκύνῃσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ τῆ μέσῃ ἑβδομάδι τῆς Ἁγίας Τεσσαρακοστῆς*, PG 87, 3309B-C: «Οἱ τῶν ἱατρῶν πάντες, πολλάκις μὲν ἐπιγινώσκοντες τὰς εἰσόδους τῶν ἐπερχομένων ἡμῖν νόσων, φάρμακα τινὰ ἐξεπίτηδες κεραννίντες, ἀποτρέπουσι τὰς δι' ἀνορεξίαν τοῦ σώματος μελλούσας ἐπιεσέρχασθαι ἀρρώστιας, πρὸς τὸ μὴ νομῆν τινὰ λάβῃ καὶ δυσφόρητον ἄλγος ἐμπούσῃ τῷ κάμνοντι. ...Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ ἀγαθὸς ἡμῶν Θεὸς πεποίηκε καὶ φάρμακον ἀκεσώδυνον προστίθειν ἡμῖν τὴν ἱεράν ταύτην καὶ πανάριστον νηστείαν, ...διηνεκῶς φυλαττομένην, ὡς τὰς ὀρέξεις τῆς σαρκὸς χαλινοῦσαν, καὶ τὴν νομῆν τὴν ἐκ τῆς ἡδυπαθείας τῷ σώματι ἐπιγινομένην προσαναστέλλουσαν, πρὸς τὸ μὴ κατασρατευσάμενον ἐκ τῆς καθ' αὐτὸ φιληδονίας ὑποβρύχιον τὸ πνεῦμα ποιήσῃ, καὶ πτόμα οὐ μικρὸν ἀπεργάσῃται». Βλ. Κ. ΡΑΛΛΗ, *Περί τῶν νηστειῶν κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1919· Κ. ΠΙΤΣΑΚΗ, «Κωνσταντίνου Ἀρμενοποῦλου Ἀνέκδοτη "Πραγματεία" περὶ νηστειῶν», *ΕΚΕΙΕΔ* 18 (1973), 223-238· Γ. Θ. ΒΕΡΓΩΤΗ, *Ἡ νηστεία τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς*, Θεσσαλονίκη 1983· Θ. ΓΙΑΓΚΟΥ, «Ἡ νηστεία κατὰ τοὺς Ἱεροὺς κανόνες καὶ τὰ Τυπικά», *Νηστεία καὶ πνευματικὴ ζωὴ (Χρονικόν, εἰσηγήσεις, πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δράμας, ἔτους 1989)*, Δράμα 1989, 37-58· Π.Ι. ΣΚΑΛΤΗ, «Ἡ προβαπτισματικὴ νηστεία», *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Λειτουργικὲς Μελέτες I*, Θεσσαλονίκη 1999, 85-98· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Ἡ νηστεία κατὰ τὴν Προσυνοδικὴν Συζητήσιν», *Θεολογία* 86/4 (2015), 213-220· Πρωτοπρεσβύτερου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΜΕΜΑΝ, *Ἡ Ἐκκλησία προσενοχούμενη. Εἰσαγωγή στὴν Λειτουργικὴ Θεολογία*, (μτφρ ἀπὸ ἀγγλικά πρῶτ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΤΖΕΡΠΟΥ), Ἀθήνα 2003, 196-200, 246-248· *Ε΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψη, Σαμπεζύ-Γενεύη, 10-17 Ὀκτωβρίου 2015. Ἀποφάσις, ἡ σπουδαιότης τῆς νηστείας καὶ ἡ τήρησις αὐτῆς σήμερον*, σὺδhttp://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2123&tla=gr (25.03.2016).

50. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας ὀμιλία ΚΑ΄*, ἐν Ἀντιοχείᾳ λεχθεΐσα, Ὀμιλία Γ΄, PG 49, 51-52.

51. Βλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους Α΄*, κεφ. Ζ΄, PG 1, 224D-225A· ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περί ἱεροσύνῃς λόγοι ΣΤ΄*, Λόγος δευτέρος, γ΄, PG 48, 634: «...ἡ ἐξουσία τοῦ δέξασθαι τὴν ἱατρείαν οὐκ ἐν τῷ προσάγοντι τὸ φάρμακον, ἀλλ' ἐν τῷ κάμνοντι

ἀσθενῆ, ὅποιαδήποτε θεραπευτικὴ ἀγωγή ἀποδεικνύεται ἀτελέσφορη. Σὲ μία τέτοια περίπτωση, καὶ ἀφοῦ ἔχει καταβληθεῖ κάθε δυνατὴ προσπάθεια ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυνους ποιμένες-θεράποντες, ἡ ἀσθένεια εἶναι μὴ ἀναστρέψιμη, ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἀθυμίας τοῦ ἀσθενῆ, καὶ ἡ ἔξοδος τοῦ ἀπὸ τῆς θεραπευτικῆς ὁδὸς εἶναι μονόδρομος: «Ἐὰν δὲ ταῦτα (ἐννοεῖ κάθε θεραπευτικὸ μέσο) ποιήσης καὶ γινῶς ὅτι ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμιους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἡ νομὴ καὶ προσλαμβάνει πᾶσαν ἴασιν, ὡς ἡ γάγγραινα πᾶν μέλος σήπουσα, τότε μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ συμβουλίας καὶ ἑτέρων ἰατρῶν ἐμπείρων ἀπόκοπον τὸ διασαπὲν μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν φθαρῆ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Μὴ ῥαδίως οὖν ἴσθι πρόχειρος

κεῖται...Διὰ τοῦτο πολλῆς χρεια τῆς μηχανῆς, ἵνα πεισθῶσιν ἐκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ χάριν εἰδῶσι τῆς ἰατρείας αὐτοῖς»· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Εἰς τοὺς ἀνδριάντας ὁμιλία ΚΑ*, ἐν Ἄντιοχείᾳ λεχθεῖσαι, Ὁμιλία Γ', PG 49, 54· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, Ὁμιλία Β*, γ', PG 49, 387: «Εἰ δὲ μὴ ἠβουλήθη δέξασθαι ἐκεῖνος τὰ φάρμακα, οὐ τοῦ ἱατροῦ τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τοῦ τὴν θεραπείαν διακρουομένου ἢ κατηγορία». Πρβλ. τὸ ἐρώτημα τοῦ Χριστοῦ στὸν κατὰκοιτο τῆς κολυμβήθρας τῆς Βηθεσθᾶ: «θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;» (Ἰω 5, 6). Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν, Ὁμιλία ΑΖ*, α', PG 59, 207: «Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ Χριστός, Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ναί, Κύριε, ἀπεκρίθη· ἀλλ' ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ἵνα, ὅταν ταραχθῆ τὸ ὕδωρ, βάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν. Τί τούτων τῶν ῥημάτων ἐλεεινότερον γένοιτ' ἂν; τί τῶν πραγμάτων περιπαθέστερον; Εἶδες καρδίαν συντετριμμένην ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἀρρώστιας; εἶδες πᾶσαν φλεγμονὴν κατεσταλμένην; Οὐδὲ γὰρ ἐφθέρξατό τι βλάσφημον, οἷα τοὺς πολλοὺς ἀκούομεν ἐν ταῖς περιστάσεσιν· οὐ κατηγοράσατο αὐτοῦ τὴν ἡμέραν, οὐκ ἔδυσχεράνε πρὸς τὴν ἐρώτησιν, οὐδὲ εἶπε· Διασῦραι ἡμᾶς παραγέγονας καὶ κωμωδησαι, ὅτι ἐρωτᾶς, εἰ θέλω ὑγιῆς γενέσθαι· ἀλλὰ πρῶως καὶ μετ' ἐπεικειάς πολλῆς, Ναί, Κύριε. Καίτοι γε οὐδὲ ἦδει τίς πότε ἦν ὁ ἐρωτῶν, οὐδὲ ὅτι θεραπεύσειν αὐτὸν ἔμελλεν· ἀλλ' ὅμως μετὰ ἐπεικειᾶς ἅπαντα διηγείται, καὶ πλέον οὐδὲν ἀπαιτεῖ, ὡς πρὸς ἰατρὸν φθεγγόμενος, καὶ τὸ πάθος ἀπαγγεῖλαι μόνον βουλόμενος. Προσεδόκησε γὰρ ἴσως εἰς τοῦτο χρησιμεύσειν αὐτῷ τὸν Χριστόν, εἰς τὸ ἐμβαλεῖν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ διὰ τούτων αὐτὸν ἐπισπάσασθαι τῶν ῥημάτων βούλεται.»· ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΟΥ, *Κυριακοδρόμιον ἧτοι ἐρμηνεῖα καὶ μετ' αὐτὴν ἠθικὴ ὁμιλία εἰς τὰ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἐκκλησίαις ἀναγιγνωσκόμενα Εὐαγγέλια*, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1840, 50, 129. Ἡ συνειδητοποίηση τῆς πνευματικῆς ἀσθένειας δὲν συνεπάγεται πάντα καὶ τὴ βούληση γιὰ ἀποθεραπεία, «(οἱ ἄνθρωποι) τῆς δὲ ψυχῆς κακῶς διακεμένης παντελῶς ἀμελοῦσι, καὶ τὴν ἀξιέραστον αὐτῆς ὑγίαν λαβεῖν οὐ σπουδάζουσι...τῷ Θεῷ δὲ μόνον, τῷ τὸ συμφέρον ἡμῖν ἀκριβῶς ἐπισταμένῳ διδόναι, οἱ τὰς φρένας κακῶς διακεμένοι παραχωρεῖν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' αἰτοῦσιν ὡς ὠφέλιμα τὰ ὀλέθρια, ὅμοιον ποιοῦντες ἀρρώστω, τὸν ἰατρὸν δοῦναι αὐτῷ παρακαλοῦντι, οὐχ ὅσα λύει τὴν νόσον, ἀλλ' ὅσα τρέφει τὴν ὕλην τὴν τῆς νόσου μητέρα» (ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύεσθαι, καὶ εἰς τό, Στενὴ ἢ πύλη, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐρμηνεῖα τῆς προσευχῆς του, Πάτερ ἡμῶν*, α', β', PG 51, 41, 43).

εἰς τὸ ἀποκόπτειν, ..., ἀλλὰ πρῶτον χρῶ σμίλη, τὰ ἀποστήματα διαιρῶν, ὅπως τὸ ἐντὸς ἐγκείμενον αἷτιον τῶν πόνων ποιῶν ἐκκριθὲν ἀναλγές τὸ σῶμα τηρήσῃ. Ἐὰν δέ τινα ἀμετανοήτως ἔχοντα βλέπῃς καὶ ἀπεσκληρότα, τότε μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς Ἐκκλησίας ἀπόκοπτε»⁵². Ἀκόμη, ὡστόσο, καὶ στὴ διαδικασία αὐτή, ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἱαματικὴ παρηγορία τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ τὸ ὕστατο μέσο ὥστε ὁ πνευματικὰ ἀσθενὴς ἄνθρωπος, πορευόμενος σὲ ἀλλότριες ὁδοὺς, νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴ σημασία τῆς πνευματικῆς ὑγείας, νὰ κατανοήσῃ τὴ διαστροφὴ τῆς ἀσθένειας καί, ἐπιθυμώντας τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτὴν⁵³, νὰ ἐπανακάμψῃ στὴν πορεία ἀποθεραπείας του.

Ἡ θεολογικῶς νοοῦμενη ἱατρικὴ ἔχει πράγματι ἀναπτύξῃ ἕναν ὀλόκληρο θεραπευτικὸ πολιτισμὸ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἠθικὲς ἐπιταγές, ἀλλὰ ἀπὸ ὄντολογικὲς ἀναπλάσεις πού καθίστανται ἐφικτὲς γιὰ τὸν ἀσθενοῦντα ἄνθρωπο, ἀφοῦ «συγγνωστὸν γάρ, οὐ τιμωρητόν, ἡ ἀσθένεια»⁵⁴. Οἱ ἐφαρμογὲς τοῦ θεραπευτικοῦ πολιτισμοῦ ὑλοποιοῦνται μέσῳ τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, μεταμορφώνοντας τὸν ποιμένα σὲ ἰατρό⁵⁵. Ἡ δεδομένη ἀμαρτωλότητα τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου καθιστᾷ τὴν θεραπεία τῆς πνευματικῆς ἀσθένειας κομβικῆς σημασίας δράση στὸ ἔργο τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνακόλουθα τῆς κτίσης⁵⁶. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ ἅγιο Βάπτισμα⁵⁷, ἡ ἀσθέ-

52. M. METZGER (ἔκδ.), *Les Constitutions Apostoliques*, τ. I, βιβλία I-II, SC 320 (Paris 1985), 274. Πρὸβλ. ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους Α΄*, κεφ. ΝΖ΄, PG 1, 324A-325A. Βλ. Π.Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗ, *Ὁ ἀφορισμὸς κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας*, διδ. διατριβή, Ἀθήνα 1994.

53. Βλ. Λκ 15, 21.

54. ΜΑΞΙΜΟΥ ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Μυσταγωγία, περὶ τοῦ τινων σύμβολα τὰ κατὰ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς συνάξεως τελούμενα καθέστηκε*, κεφ. ΚΔ΄, PG 91, 716C.

55. D. WAGSCHAL, *Law and Legality in the Greek East. The byzantine Canonical Tradition, 381-883*, New York 2015, 97-98. Βλ. καὶ F. MIKLOSICH-J. MÜLLER, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, τ. 1, Vindobonae 1860, 143: «*ψυχῶν τοιγαροῦν ἡμᾶς (ἐννοεῖ τοὺς ποιμένες) οἰκονομίαν καὶ ἰατροίαν πεπιστευμένους περὶ ἐκεῖνας μάλιστα εἰκότως τὰ τῆς σπουδῆς ἔχει...*». Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος σημειώνει ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀναζητοῦν «...οἱ νοσοῦντες, τὸν ἰατρόν, ἦν βούλει νόσον καὶ ἰατροίαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας· οἱ πάντες, τὸν πάντα πᾶσι γενόμενον, ἵνα κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλείονας» (ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος ΜΓ΄*, *Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος, ΠΑ΄*, PG 36, 604C).

56. Βλ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ΄*, ὅ.π., 258-261· *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ὅ.π., 251-262.

57. Βλ. Ἱεροδιακόνου Ι(ΗΑΝΙ) ΥΑΖΙΓΙ, *Ἡ τελετὴ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος (ἱστορικὴ, θεολογικὴ καὶ τελετουργικὴ θεώρησις)*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1982· Πρωτοπρεσβύτερου ΑΛΕ-

νεια τοῦ ἀνθρώπου πού βιώνει τίς δραματικές συνέπειες τῆς πώσης καθιστᾶ ἀπαραίτητα τὰ φάρμακα ἀποθεραπείας του, τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μέ τόν 1^ο κανόνα τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καί τίς ἐρμηνεῖες τοῦ Ζωναρά καί τοῦ Βαλσαμῶνα, μαρτυροῦν «...τὰ τῶν θείων Γραφῶν παραγγέλματα, ὡς διαμαρτυρούμενα καί ὑποτυποῦντα, πῶς χρῆ πολιτεύεσθαι τοὺς πιστοὺς»⁵⁸. Ἔτσι, οἱ Ἀπόστολοι καί «οἱ μετ' ἐκείνους καί κατ' ἐκείνους ἀρχιερεῖς καί διδάσκαλοι»⁵⁹ μερίμνησαν καί μεριμοῦν γιά τὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχαίου κάλλους τοῦ ἀνθρώπου⁶⁰, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰκόνα τῆς ἀρρήτου δόξας τοῦ Θεοῦ, παρὰ τὰ ἀμαρτητικά του στίγματα⁶¹. Ἡ συγκεκριμένη μέριμνα δὲν ὑποστασιοποιεῖται στὴ διατύπωση ἠθικῶν προσαγαμάτων. Ἀντίθετα, ἐκκινεῖ καί διέπεται ἀπὸ τὴ βασικὴ ἀρχή, στὸν χῶρο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας, τῆς συσσωμάτωσης τοῦ ἄρρωστου ἀνθρώπου στὸν σαρκωμένο Λόγο, τὸν «ὠραῖο κάλλι παρὰ πάντας βροτούς»⁶², ὁ ὁποῖος ἐκούσια ἀναλαμβάνει τὴν ἀσχήμια τῆς φθορᾶς καί τοῦ θανάτου γιά νὰ ἀποδώσει τὸ κάλλος τῆς Ἀνάστασης. Στὴν πράξη, ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τὴ θεραπεία τῶν ἀνθρώπων ἐξυπηρετεῖται μέ τὴ θέσπιση κανόνων «οὐ πολιτικῶν, ἀλλὰ θείων περὶ τῶν πρακτέων ἢ μὴ πρακτέων..., τὸν ἐκάστου βίον καί τρόπον ἐπανορθομένον»⁶³, μέ στόχο νὰ προξενήσουν στὸν

ΞΑΝΘΡΟΥ ΣΜΕΜΑΝ, *Ἐξ ὕδατος καί Πνεύματος. Λειτουργικὴ μελέτη τοῦ βαπτίσματος*, (μτφρ Ἰωσήφ Ροηλιδη), Ἀθήνα 21990· Ἀρχιμανδρίτου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, «Τὸ Βάπτισμα κατὰ τίς βαπτισματικές καί μυσταγωγικές κατηχήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων», *ΕΕΘΣΧ Τμήμα Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας*, 1 (1990), 259-381· Π. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Ἡ βαπτισματικὴ ἀναγέννηση», *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Λειτουργικὲς Μελέτες I*, Θεσσαλονίκη 1999, 37-51· ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ ἐκτὸς μυστηριακῆς μετανοίας δυνατότητα ἄφεσης ἀμαρτιῶν», ὁ.π., 195-199· «Τὸ Ἅγιον Βάπτισμα», *Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου*, Ἀθήνα, 8-10 Ὀκτωβρίου 1999, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 6], Ἀθήνα 2003· Θ.Ξ. ΓΙΑΓΚΟΥ, «Κανόνες καί διατάξεις περὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπισκόπηση τῆς παραδόσεως», *ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Κανόνες καί λατρεία*, [Κανονικά καί Λειτουργικά, 1], Θεσσαλονίκη 2006, 363-402· Γ.Ν. ΦΙΛΙΑ, *Λειτουργικὴ*, τ. Α΄, Ἀθήνα 2006, 285-456.

58. Γ. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων...*, τ. Β΄, Ἀθήνησιν 1852, 557, 559.

59. VL. BENEŠEVIČ, *Ioannis Scholastici synagoga L titulorum ceteraque eiusdem opera iuridica*, τ. 1, [Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Abteilung Neue Folge. Heft 14], München 1937, 4.

60. Βλ. β΄ τροπάριο τῶν Νεκρώσιμων Εὐλογηταρίων: «...εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἐπανάγαγε, τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀναμορφώσασθαι...»

61. Βλ. γ΄ τροπάριο τῶν Νεκρώσιμων Εὐλογηταρίων: «Εἰκὼν εἰμι, τῆς ἀρρήτου δόξης σου, εἰ καὶ στίγματα φέρω πταισμάτων...».

62. Α΄ Στάσις Ἐγκωμίων Ὁρθρου Μεγάλου Σαββάτου.

63. BENEŠEVIČ, *Ioannis Scholastici synagoga L titulorum*, ὁ.π., 4.

άνθρωπο «κάθε εὐταξίαν καὶ ἰσότητα ἐκκλησιαστικῆς, καὶ χριστιανικῆς καταστάσεως καὶ ἀρετῆς»⁶⁴.

Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῶσιμα γίνεται ἀντιληπτὴ ἡ σημασία τοῦ 2^{ου} κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου σχετικὰ μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῶν κανόνων ποὺ ἀσφαλίζουν καὶ βεβαιώνουν τὴ θεραπεία τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ πάθη⁶⁵. Στὸν συγκεκριμένο κανόνα σημειώνεται ὅτι στὶς περιπτώσεις παραβίασης τῶν οὐσιαστικῶν προβλέψεων τῶν κανόνων ὁ παραβάτης ἀναδέχεται τὸ βάρος τῆς ἐπιτιμίας ποὺ συνεπάγεται ἡ παραβίαση, ἔτσι ὥστε «ἐν ᾧ περ πταίει» νὰ θεραπεύεται⁶⁶. Ἡ συγκεκριμένη διάταξη ἀκολουθεῖ τὴν πατερικὴ προτροπὴ πρὸς τοὺς θεραπευόμενους νὰ μὴν ἐκλαμβάνουν τὰ ἐπιτίμια ὡς τυραννικὰ μέσα ὀνειδισμού καὶ ἐπιβολῆς. Ἀντίθετα, ἡ θέσπισή τους ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν θεραπεία τῆς ἀσθενούσας ψυχῆς. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἰατρός ποὺ ἀκόμα καὶ ὅταν χορηγεῖ πικρὰ καὶ ἄνοστα φάρμακα καὶ μετέρχεται ὀδυνηρὸς ἰαματικὸς μεθόδους, θεωρεῖται εὐεργέτης τοῦ ἀσθενοῦς, ἔτσι καὶ «... τοὺς τῶν ψυχῶν... θεραπευτάς, ὅταν δι' ἐπιπόνου ἀγωγῆς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάζωνται...» ὀφειλετικὰ θὰ πρέπει νὰ τοὺς ἀποδίδεται ὁ προσήκων σεβασμὸς καὶ νὰ λογίζονται εὐεργέτες⁶⁷, ἐπειδὴ δροῦν εἰς τύπον καὶ τόπον Χριστοῦ

64. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ-ΑΓΑΠΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μίας, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1864 (ἀνατ. 2003), λη'.

65. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Β', 308. Βλ. Μητροπολίτου Σουηδίας ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, «Ὁ Β' κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Βαρνάβαν ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας του*, Ἀθήνα 1980, 260-281.

66. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Β', 308-310.

67. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὅροι κατὰ πλάτος, Ἐρώτησις NB*, PG 31, 1041B-C. Βλ. καὶ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεῦσθαι, καὶ εἰς τό, Στενὴ ἢ πύλη, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἐρημνεῖα τῆς προσευχῆς τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, β', PG 51, 43: «Καὶ τὸν μὲν ἰατρὸν οὐχ οἷ νοσοῦντες διδάσκουσι τῶν φαρμάκων τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένων ἀνέχονται μόνον, κὰν ἐπιπόνος ἦ ὁ τῆς θεραπείας τρόπος...οὐκ ἀνέχεται ὁ ἰατρός τῆς τοῦ κάμνοντος ἰκεσίας, ἀλλὰ κὰν δακρύνοντα ἴδη καὶ ὀλοφυρόμενον, τῷ νόμῳ τῆς τέχνης ἀκολουθεῖ μᾶλλον, ἢ τοῖς τούτου δάκρυσι ἐπικάμπεται, καὶ τὴν ἀπειθειαν οὐκ ἀπανθρωπῶς, ἀλλὰ φιλανθρωπῶς ὀνομάζομεν...οὕτω καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἰατρός οὐκ ἀνέχεται δοῦναι τοῖς αἰτούσι τὰ εἰς βλάβην αὐτοῖς ἐσόμενα». Πρὸβλ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΟΥ, *Κυριακοδρόμιον ἥτοι ἐρημνεῖα καὶ μετ' αὐτὴν ἠθικὴ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν ἐν ταῖς ἁγίαις τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῶν ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον*, τ. Β', ἐν Μόσχῃ 1837, 119: «Ὁ μὲν ἰατρός, ὅταν σε ποτίξῃ τὸ καθάρσιον, πικραίνει τὸ στόμα σου, καταταράττει τὴν κοιλίαν σου, καταπληροῖ σὲ ναυτίας καὶ ἀηδίας· ὁ δὲ χειροῦργος ὅταν ἴδῃ χρεῖαν, καίει τῆς πληγῆς σου τὸ ἐφθαρμένον κρέας, καὶ κό-

πού «...διήλθεν εύεργετῶν καὶ ἰώμενος...»⁶⁸.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς θεραπευτικῆς ἀγωγῆς⁶⁹ ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ καὶ φι-
λάνθρωπη κίνηση τῆς θεολογίας ἐπιβάλλει τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν
κανόνων⁷⁰ εἴτε κατ' ἀκριβεία εἴτε κατ' οἰκονομίαν⁷¹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ μεταχει-

πει τὰ σεσηπῶτα μέλη σου. καὶ ὁμως σὺ καὶ εἰς τὸν ἰατρὸν σου καὶ εἰς τὸν χειροῦργόν σου μυ-
ρίας προσφέρεις εὐχαριστίας, καὶ πληροῖς τὰς χεῖρας αὐτῶν χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου. ἔπειτα λέ-
γεις, ποῖος λόγος πείθει μέ, ἵνα φανῶ εὐχάριστος εἰς τὸν Θεόν, ὅταν με παιδεύῃ; Αὐτὸς διὰ τῆς
θλίψεως καθαρίζει τὴν ψυχὴν σου, καὶ διὰ τῆς μάστιγος ἰατρεῦει τὰς πληγὰς αὐτῆς...Γίνου, λοι-
πόν, ὦ ἄνθρωπε, ἐν παντὶ πράγματι εὐχάριστος εἰς τὸν Θεόν.»

68. Πρ 10, 38.

69. Κανόνας 3 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «καθόλου δὲ ἀληθέστερον ἐστὶν ἴαμα, ἢ τῆς ἁμαρ-
τίας ἀναχώρησις...» (Γ. ΡΑΛΛΗ-Μ. ΠΟΤΑΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων...*, τ. Δ',
Ἀθήνησιν 1854, 100).

70. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α'*, ὁ.π., 242, 243.

71. Βλ. Α. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, *Ἡ Οἰκονομία κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλη-
σίας*, Ἀθήνη 1949· Ἀρχιμανδρίτου ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΚΟΤΣΩΝΗ, *Προβλήματα τῆς «ἐκκλησιαστικῆς
οἰκονομίας»*, ἐν Ἀθήναις 1957· DUMITRU STĂNILOAE, “The Economy of Salvation and
Ecclesiastical ‘Economy’”, *Diakonia* 5/2 (1970), 115-125, 218-231· Γραμματεία Προπαρασκευῆς
τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (ἐπιμ.), *Πρὸς τὴν Μεγάλην Σύνο-
δον 1. Εἰσηγήσεις τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἐξ θεμάτων τοῦ
πρώτου σταδίου*, ὁ.π., 50-65· Π.Ι. ΜΠΟΥΜΗ, «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ “οἰκονομία” κατὰ τὸ κανονικὸν
Δίκαιον», *Ἐκκλησία ΜΗ'* (1971), 352-355· «“Ἡ οἰκονομία ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ”. Ἀπό-
σπασμα ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Βαρθολομαίου Ἀρχοντῶν ἐπὶ τῆς σχετικῆς
Εἰσηγήσεως τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μεγάλης Συνόδου τῆς
Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», *Ἐπισκευὴς* 3/50 (1972), 13-14· Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ-Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ-Κ.
ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ-Α. ΘΕΟΔΩΡΟΥ-Ν. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία. Ὑπόμνημα εἰς
τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνη 1972· Μητροπολίτου Ἀξιώμης ΜΕΘΟΔΙΟΥ
(ΦΟΥΓΙΑ), «Περὶ τὴν “Ἐκκλησιαστικὴν Οἰκονομίαν”. Ἀπάντησις εἰς καθηγητὰς τῆς Θεολο-
γίας», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 56 (1974), 5-55, 261-270. 57 (1975), 65-79, 309-353. 58 (1976), 5-
24· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία καὶ Χριστολογικὴ Ὁρολογία*, Ἀθήνη 1998·
Metropolitan of Philadelphia (now Ecumenical Patriarch) BARTHOLOMEOS (ARCHONDONIS),
“The problem of Oikonomia today”, *Kanon* VI (1983), 39-50· Bishop PIERRE L' HUILIER, “L'
economie dans la Tradition de l' Eglise Orthodoxe”, *Kanon* VI (1983), 19-38· Metropolitan of
Tyroloe and Serention PANTELEIMON RODOPOULOS, “Introductions to the topics of the fifth
international congress of the society for the law of the Oriental Churches, 1. Oikonomia”, *Kanon*
VI (1983), 15-18· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, “Oikonomia nach orthodoxem Kirchenrecht”, *ὉΑΚΡ* 36 (1986),
223-231· Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΑΗ, «Ἡ οἰκονομία σὲ λειτουργικὰ θέματα κατὰ τὸν πατριάρχη Γεννάδιο
Σχολάριο-Ποιμαντικὴς ἀνάγκης τῆς Τουρκοκρατίας», *Ε' Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανική
Θεσσαλονίκη. Ὁθωμανικὴ περίοδος 1430-1912, Α'*», *Ἱερά Μονὴ Βλατάδων*, 4-6 Νοεμβρί-
ου 1991, Θεσσαλονίκη 1993, 177-201· Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΙΣ, “The ubiquity of Canon Law”, *Law and
Society in Byzantium: Ninth-Twelfth Centuries*, ANGELIKI LAIOU-D. SIMON (ἐπιμ.), Washington
1994, 134-135· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, “The diffusion of the Law of the Church in the Byzantine society”,

ριση της πνευματικής ασθένειας καθορίζεται κατά περίπτωση, και εφόσον «καταδέχονται τὰ τῆς ἀκριβείας, κατ' ἐκείνην οἰκονομεῖσθαι...», σύμφωνα μὲ τὸν Ζωναρά⁷².

Ἡ κατανόηση τῆς ἐννόμου καὶ κανονικῆς «ἐπὶ τῶν πεπλημμεληκότων οἰκονομίας», σύμφωνα μὲ τὸν 1^ο κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἀποσκοπεῖ στὴ θεραπεία ἀπὸ κάθε ψυχικὴ νόσο πού ἀκολουθεῖ τὴν ἁμαρτία⁷³. Ἡ ἱατρικὴ τέχνη μετέρχεται πλῆθος μεθόδων καὶ φαρμακευτικῶν ἀγωγῶν προκειμένου νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ὑγεία τοῦ ἀσθενοῦς. Κατὰ ἀκολουθία καὶ στὴ θεολογία, γιὰ τὴν ἀποθεραπεία τῶν πνευματικῶς νοσοῦντων ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τῆς ἁμαρτίας, «ἀναγκαίως πολυειδῆς γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια, πρὸς λόγον τοῦ πάθους ἐνεργοῦσα τὴν ἴασιν»⁷⁴. Προκύπτει, λοιπόν, ὅτι ἡ ἄσκηση οἰκονομίας ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀποτελεῖ ἔκπτωση ἀπὸ τὴν ἀκριβεία, ἀλλὰ, ὅπως καὶ ἡ τελευταία, εἶναι μέσο θεραπείας πού ἐφαρμόζεται σὲ ἀναλογία μὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ στάδιο τῆς ἀσθένειας πού ταλαιπωρεῖ τὸν ἐκπεσόντα ἄνθρωπο. Ὡς κατάλληλη θεραπεία ὀρίζεται αὐτὴ πού εἶναι καὶ ἀποτελεσματικὴ ὡς πρὸς

*Byzantine Law. Proceedings of the International Symposium of Jurists, 10-13 December 1998, Thessaloniki 2001, 195-200· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, 13-15· Archimandrite GRIGORIOS PAPATHOMAS, Le Patriarcat œcuménique de Constantinople (y compris la Politeia monastique du Mont Athos) dans l' Europe unie (Approche nomocanonique), [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, 1], Κατερίνη 1998, 685-686· Sr. TROIANOS, “Akribeia” und ‘Oikonomia’ in den heiligen Kanones”, *Ius Ecclesiarum-Vehiculum Caritatis. Atti del Simposio Internazionale per il decennale dell’ entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Città del Vatican, 19-23 novembre 2001, Citta del Vatican 2004, 187-198· C. PITSAKIS, “OIKONOMEIN’: Droit rigide et droit flexible dans l’ ordre juridique byzantin”, *Festschrift für Apostolos Georgiades zum 70 Geburtstag*, M. STATHOPOULOS-K. BEYSPH. DORIS-I. KARAKOSTAS (ἐπιμ.), Athen 2006, 1035-1061· Ἀρχιμανδρίτου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, «Ἡ ἀκριβεία στὴ λειτουργικὴ τάξη κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν Κολλυβάδων», Ὁ Ἅγιος Μακάριος (Νοταράς)-Γενάρχης τοῦ φιλοκαλισμοῦ-Μητροπολίτης Κορίνθου καὶ ὁ περιγυρὸς του. Πρακτικὰ Συνεδρίου, Ἀθήνα 2006, 465-502· ΜΟΧΕ τ. 2, Ἀθήνα 2010, λ. Ἀκριβεία (Ἀρχιμ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΠΑΘΩΜΑ)· “Oikonomia Dispensatio-Akrivia”, 22nd Congress of the Society for the Law of the Eastern Churches, Thessaloniki, 10-15 September 2015 (ὑπὸ ἔκδοση). Πρὸβλ. ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΣΑΓΡΗ, «Ἡ νομικὴ φύσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», *EEN* 39 (1972), 876-879· Π.Ι. ΜΠΟΥΜΗ, «Διαφορὰ ἐξαφρέσεως (στοὺς κανόνες) καὶ ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας», *ΕΕΘΣχ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ΜΓ* (2008), 231-238· Γ.Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ ἄσκηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τῶν ἄρθρ. 4 περὶ-πτ. δ' καὶ 6 §3 Ν. 590/1977», *Νομοκανονικά* 2/2010, 11-56.**

72. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΑΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Δ', 100.

73. Ὁ.π., 295-298.

74. Ὁ.π., 296.

τὸν τελικὸ στόχο τῆς ἀποκατάστασης τῆς ὑγείας τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου καί, προκειμένου νὰ καθορισθεῖ, θὰ πρέπει προηγουμένως νὰ γίνει ἡ διάγνωση «ἐν τίνι συνέστη τὸ πάθος». Ἡ σύγκριση μὲ τὴν ἰατρικὴ εἶναι ἀναπόφευκτη. «Ὡσπερ τοίνυν ἀναγκαιοτάτη τοῖς ἰατροῖς ἐνομίσθη ἢ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ιδιότητος, ὅπως ἂν ἐκάστου τῶν εὖ ἢ κακῶς διακεμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν διατεθέντος ἢ ἐπανόρθωσις», ἔτσι καὶ στὴ θεολογία βασικὴ ἀρχὴ καθορισμοῦ τῆς κατάλληλης θεραπείας εἶναι «ἡ κατασκόπησις τοῦ ὄθεν τὸ μέλλον θεραπευθῆναι ἀμάρτημα φύεται»⁷⁵.

Στὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται καὶ ὁ 102^{ος} κανόνας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ θεραπεία, δηλαδὴ ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ποὺ κατατρῶγει τὴν πνευματικὴ καὶ σωματικὴ ὑγεία τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μέγεθος ποὺ συναρτᾶται μὲ «τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφὴν ἐτοιμότητα, ...»⁷⁶. Ἡ νόσος μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία πολεμᾷ εἶναι ἡ ἁμαρτία. «Ὅπως στὴν ἰατρικὴ τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι ἰάσεως δὲν ἀπευθύνονται μόνο στὶς ἐξωτερικὲς πληγές τοῦ σώματος, ἀλλὰ στοχεύουν καὶ στὴν ἀποθεραπεία τῶν ἐσωτερικῶν ἀσθενειῶν τῆς «... ἀφανοῦς οἰκονομίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος...», ἔτσι καὶ στὴ θεολογία ἀναζητοῦνται οἱ ἐσώτερες πληγές τοῦ ἀσθενοῦς ἀνθρώπου ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὶς πραγματικὲς αἰτίες τῆς ἀσθενείας του⁷⁷. Ἡ περιγραφὴ τῆς νόσου δὲν εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ «ποικίλη καὶ πολυειδής, καὶ πολλὰς τῆς βλάβης τὰς παραφυάδας βλαστάνουσα, ἐξ ὧν τὸ κακὸν ἐπὶ πολὺ διαχειῖται...»⁷⁸. Ὡς ἐκ τούτου ὁ πολυσχιδῆς χαρακτήρας τῆς νόσου ἐπιβάλλει στὸν ποιμένα-θεραπευτὴ τῆς πνευματικῆς ἀσθενείας, πρὶν ἀπὸ τὸν καθορισμὸ τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ποὺ στὴν περίπτωσι τῆς θεολογίας σημαίνει μεταξὺ ἄλλων⁷⁹ καὶ ἐπιβολὴ ἐπιτιμιῶν⁸⁰, νὰ μελετᾷ τὴ διάθεσι τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ τὴν

75. Ὁ.π., 296-297, 299-301.

76. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὁ.π., τ. Β', 549.

77. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἐξομολογητάριον ἦτοι βιβλίον ψυχοφελέστατον...*, ἐν Ἀθήναις 1895, 36.

78. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὁ.π., τ. Β', 549.

79. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ζωναρᾶ στὸν 9^ο κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας: «οὐ γὰρ ἐξ ἐπιτιμιῶν ἀρχεσθαι τῆς παιδείας καὶ τῆς διορθώσεως δεῖ, ἀλλὰ διδάσκειν αὐτοὺς πρότερον καὶ νουθετεῖν, καὶ οὕτω τὴν δραστηκωτέραν καὶ ἐπιπονωτέραν ἰατρειάν ἐπάγειν» (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὁ.π., τ. Β', 680).

80. Βλ. Archimandrite GRIGORIOS PAPATHOMAS, "Les sanctions de la Tradition canonique de l'Église orthodoxe (Le Corpus canonum de l'Église, 1er-9e siècles)", *RDC* 56 (2006), 281-322· Π. ΜΠΟΥΜΗ, «Περὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἐπιτιμιῶν καὶ τῶν Ποινῶν (οἱ ἰ. κανόνες βάσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοσύνης)», *Ἐκκλησία ΠΔ* /4 (2007), 297-306· ΕΙΡΗΝΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ-ΓΛΑ-

αντιδρασή του στην ιαματική αγωγή που του έχει επιβληθεί. Με αυτόν τον τρόπο, οικονομώντας τα της ασθένειας με διάκριση, υπομονή, συνέπεια και συνεργασία, επιτυγχάνεται η αποκατάσταση της υγείας⁸¹, αφού άλλωστε «τὰ ἐκκλησιαστικά ἐπιτίμια οὐκ εἰσὶ κολαστικά, ἀλλὰ ἁγιαστικά καὶ ἰατρευτικά...»⁸². Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ὅτι ἡ θεραπευτική διαδικασία ἐκκινεῖται ἀπὸ τὴ διάθεση τοῦ θεραπευόμενου καὶ ὀφείλει νὰ πορευεῖται μὲ γνώμονα «...τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς θεραπεύοντος...», σύμφωνα καὶ μὲ τὸν 8^ο κανὸνα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης⁸³. Ἡ ἀκριβεία καὶ ἡ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ ἡ ροπή πρὸς τὴ μία ἢ τὴν ἄλλη, ὡς ἱαματικά μέσα, στὸ χῶρο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας δὲν κινοῦνται ἀνεξέλεγκτα, ἀλλὰ ὑποστηρίζονται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς διάκρισης⁸⁴ μὲ σκοπὸ πάντα τὴν κάθαρση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐνεργοποίηση καὶ σταθεροποίηση τῆς βούλησός του στὴν πορεία πρὸς τὴν κατὰ χάριν θέωση⁸⁵.

ΡΟΥ, «Ἡ “εἰς ὕψος ἀναδρομὴ” τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἐξ “ὑψους συγκατάβαση” τῆς Θείας Οἰκονομίας στὸ μυστήριο τῆς Μετανοίας. Ἡ οἰονεὶ ταυτοσημία “οἰκονομίας” καὶ “διακριτικῆς εὐχέρειας” κατὰ τὴν ἐξατομίκευση τῶν ἐπιτιμίων», *Theologia* 54/1 (2013), 61-81.

81. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Β', 550: «εἴτε διὰ τῶν αὐστηροτέρων τε καὶ στυφρόνων, εἴτε διὰ τῶν ἀπαλωτέρων τε καὶ προαιτέρων φαρμάκων, κατὰ τοῦ πάθους στήναι, καὶ πρὸς συνούλωσιν τοῦ ἔλκους ἀνταγωνίσασθαι, τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς δοκιμάζοντι, καὶ οἰκονομοῦντι σοφῶς τὸν πρὸς τὴν ἄνω λαμπροφορίαν καλούμενον ἄνθρωπον. ...». Βλ., ἐπίσης, κανόνες 74 καὶ 84 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Δ', 235-238, 253-255· Π.Ι. ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ (ἐπιμ., σχόλ.), *Ἱερομονάχου, ἀρχιμανδρίτου καὶ ἐπιτρόπου Ἰωαννίνων Ἰακώβου, Βακτηρία Ἀρχιερέων* (1645), τ. Γ': *στοιχεῖα Α-Ω*, Θεσσαλονίκη 2000, 1373-1380.

82. Ἐρμηνεία Βαλασαμῶνα στὸν κανόνα 43 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Δ', 190. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ, Λόγος ΚΣΤ'*, PG 88, 1020B-C: «Ἔστιν ὅτε τὸ ἑτέρου φάρμακον, ἑτέρου δηλητήριον γίνεται... Εἶδον ἀφνὴ ἰατρὸν ἄρῶστον συντεθλασμένον ἀτιμάσαντα, καὶ μηδὲν πλέον, εἰ μὴ τὴν ἀπόγνωσιν αὐτῷ προξενήσαντα. Καὶ εἶδον εὐφυῆ, πεφνημένην καρδίαν δι' ἀτιμίας χειρουργήσαντα, καὶ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὄξωδιαν κενώσαντα. Ἐώρακα τὸν αὐτὸν ἄρῶστον, πότε μὲν διὰ κάθαρσιν ῥύπον πίνοντα ὑπακοῆς ἴαμα καὶ κινούμενον, καὶ περιπατοῦντα καὶ μὴ ὑπνοῦντα· πότε δὲ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς νοσοῦντα καὶ ἀκίνητον καὶ ἡσυχάζοντα, καὶ ἐν σιωπῇ διατελοῦντα».

83. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὅ.π., τ. Δ', 328-330. Ἡ ἐπισήμανση τῆς ασθένειας ἀσφαλῶς εἶναι ἀναγκαία, πρέπει ὁμοίως, νὰ γίνεται τὴν κατάλληλη στιγμή καὶ μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο, ἀφοῦ πρῶτα ἔχουν προετοιμαστεῖ σχετικά οἱ ποιμανόμενοι. Ἀλλιῶς ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος τοῦ ἀντίθετου ἀποτελέσματος.

84. Βλ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», ὅ.π., 44-47· Πρεσβύτερου ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑ, «Ἀκριβεία καὶ οἰκονομία στὴ διακριτικὴ εὐχέρεια τοῦ ἐξομολόγου», *Ἐκκλησία ΟΗ' /5* (2001), 411-420.

85. METZGER, *Les Constitutions Apostoliques*, τ. I, ὅ.π., 272-274: «Καὶ σύ (ἐννοεῖ τὸν ἐπίσκοπο) οὖν ὡς συμπαθὴς ἰατρός τοὺς ἡμαρτηκότας πάντας θεράπευε, χρώμενος σωτηρίους πρὸς

Τὰ θεραπευτικά μέσα πού ὀρίζουν οἱ κανόνες ὥστόσο δὲν ἀποδίδουν τὴ μέγιστη δράση τους ὅταν λαμβάνονται μεμονωμένα. Στὴ διαδικασία τῆς θεραπείας τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων τοῦ ἀνθρώπου σημαντικὴ εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς μετοχῆς του στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας⁸⁶. Καὶ πάλι ὅμως ἡ καταλυτικὴ ἐπίδραση τῆς συγκεκριμένης μετοχῆς στὴν ἀποκατάσταση τῆς υἰγείας τοῦ ἀνθρώπου τελεῖ ὑπὸ τὴν αἴρεση ὅτι τὰ μυστήρια δὲν θὰ ἀντιμετωπίζονται ὡς μαγικὲς τελετὲς ἀποκομμένες ἀπὸ τὸ φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἱαματικὴ δράση τῶν μυστηρίων νοεῖται ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σχέσης κτιστοῦ-ἀκτίστου, τῆς σχέσης τοῦ ἀκτίστου τριαδικοῦ Θεοῦ μὲ τὸν κτιστὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος μεταλαμβάνοντας τῶν θείων ἐνεργειῶν «κτίζεται, οὐσιώνεται, ἀγιάζεται καὶ συνέχεται»⁸⁷. Ἔτσι, κατανοεῖται γιατί σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ

*βοήθειαν ἀγωγαῖς, μὴ μόνον τέμνων ἢ καίων ἢ ξήρια προσφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδεσιῶν καὶ μοτῶν καὶ ἐνιεις γλυκέα φάρμακα ἐπουλωτικά καὶ καταβρέχων λόγοις παρακλητικοῖς». Βλ. καὶ κανόνα 46 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα*, ὁ.π., τ. Β', 414: «... προσφόροις ἐπιτιμίαις...»· κανόνα 96 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ.π., 533: «...ἐπιτιμίῳ προσφῶρ πατρικῶς θεραπεύομεν...»· ΜΙΚΛΟΣΙΧ-ΜΥΛΛΕΡ, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi Sacra et Profana*, τ. 1, ὁ.π., 183: «Τοῖς ἀπὸ ἀμαρτίας ὑποστρέφουσιν ἢ τοῦ θεοῦ ἐκκλησία, τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν ἰατρεῖον, τὰς ἐαντῆς σωτηρίους ὑπανοίγουσα πύλας καὶ ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα φάρμακα ἐπιτιθεῖσα πᾶσι τὰ πρὸς σωτηρίαν οἰκονομεῖ». 303: «... προσδραμόντων τῇ κοινῇ μητρὶ τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, τῷ κοινῷ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, καὶ ἐξομολόγησιν καθαρὰν ποιησαμένων καὶ πρὸς θεραπείαν καὶ ἐξίλασμον προσήκοντα λαβόντων καὶ τὰ φάρμακα». Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ προτροπὴ τοῦ ΝΙΚΟΛΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἐξομολογητᾶριον, ὁ.π., 5: «Αὐτοὶ (οἱ κληρικοὶ) εἶναι οἱ ἰατροὶ ἐκεῖνοι καὶ πανδοχεῖς, τοὺς ὁποίους ἐκατάστησεν ὁ Κύριος, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, εἰς τὸ πανδοχεῖον τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἐπιμελῶνται τοὺς ἀσθενεῖς, ἦτοι τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐκείνους, ὅπου πληγώνονται ἀπὸ τοὺς νοητοὺς ληστὰς...ἀλλ' εἶναι χρεῖα καὶ νὰ ἡξεύρουν, ποίας πληγὰς πρέπει νὰ καίουν, ποίας νὰ κόπτουν, καὶ ποίας νὰ ἐμπλαστρώνουν, καὶ εἰς ποίους μὲν νὰ χύνουν τὸν οἶνον καὶ τὴν αὐστηρότητα, εἰς ποίους δὲ νὰ μεταχειρίζονται τὸ ἔλαιον καὶ τὴν πραότητα...διὰ νὰ εὐρίσκουν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον...».*

86. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΒΑΣΙΛΑ, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, PG 150, 493B-725D. Βλ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κάλλος τὸ ἅγιον*, ὁ.π., 164-165· ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ὁ.π., 262 ἔξ· LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., τ. Α', 469-508· B.J. GROEN, "Liturgie mit Kranken und Sterbenden", H.W. RUCKENBAUER-W. SCHAUPP (ἐπιμ.), *Macht religion gesund? Christliches Heilangebot und Wellness-Kultur*, [Theologie im Kulturellen Dialog, 14], Innsbruck-Vienna 2010, 189-229· Π.Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ, «Θεῖα Λατρεία καὶ πνευματικὴ ζωὴ», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Ἱερουργοὶ καὶ Φιλοθεάμονες». *Κεφάλαια ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς λατρείας*, [Λειτουργικὰ καὶ Ὑμνολογικὰ Παράλλαλα, 1], Θεσσαλονίκη 2014, 115-153. Πρβλ. Θ. ΠΙΑΓΚΟΥ, «Κανονικὴ Παράδοση καὶ Λατρεία», *Ἐκκλησία ΠΗ' /7* (2011), 435-443.

87. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Γ'*, ὁ.π., 263-291· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Οἰκουμενικὴ Θεολογία*, ὁ.π., 268-270. Βλ., ἐπίσης, ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ ἐκτὸς μυστηριακῆς μετανόιας δυνα-

παράδοση τὸ ἅγιο Χρῖσμα πού τυπώνεται στὰ πέντε ὄργανα τῶν αἰσθήσεων σχετίζεται μὲ τὴν ἀφύπνιση τῶν πνευματικῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου⁸⁸. Τὸ μυστήριο, ἐπίσης, τῆς ἱερέας Ἐξομολόγησης εἶναι ἐκκλησιαστικὸ γεγονός θεραπευτικὸ, συντελεῖ δηλαδή ἀποφασιστικὰ στὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου⁸⁹. Ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου, μάλιστα, χαρακτηρίζει τὸν ἐπίσκοπο, ὁ ὁποῖος τελεῖ τὸ μυστήριο «ἐπιστήμονα ἱατρό»⁹⁰, στὴν εὐθύνη τοῦ ὁποῖου ὑπάγονται, μεταξύ ἄλλων, καὶ «..τῶν ἀρρώστων αἱ θεραπείαι...»⁹¹.

Μέσα στὸ Ἱερό Βῆμα ὁ ἱερέας χαμηλόφωνα, ἀφοῦ εὐχαριστήσει τὸν Θεὸ ἐκ μέρους ὄλου τοῦ πληρώματος γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀγαπητική Του σχέση μὲ αὐτόν, Τοῦ ζητᾶ νὰ ἐξομαλύνει «τὰ προκείμενα πᾶσιν ἡμῖν»

τότητα ἄφεσης ἁμαρτιῶν», ὁ.π., 190-192· Γ.Ν. ΦΙΛΙΑ, *Παράδοση καὶ ἐξέλιξη στὴ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 2006, 137-140, 140-143, 146-155· ΚΑΜΠΕΡΙΑΔΗ, «Ἱαση καὶ Θεραπεία: Δύο ὄψεις θεραπευτικῆς πνευματικότητας καὶ τὸ Μυστήριο τοῦ Ἱεροῦ Εὐχελαίου μὲ ἀναφορὰ στὰ πάθη καὶ στὴν ἀρετολογία», ὁ.π., 111· Π.Ι. ΣΚΑΛΤΗ, «Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα στὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Ἱερουργοὶ καὶ Φιλοθέαμονες». *Κεφάλαια ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς λατρείας*, [Λειτουργικὰ καὶ Ὑμνολογικὰ Παράλληλα, 1], Θεσσαλονίκη 2014, 355-378.

88. ΣΚΑΛΤΗ, «Ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Εὐχελαίου», ὁ.π., 466, ὑποσ. 18. Βλ. καὶ Γ.Ν. ΦΙΛΙΑ, «Τὸ Μυστήριον τοῦ Χρίσματος», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Μελέτες ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς ὀρθοδόξου λατρείας*, Ἀθήνα 2002, 43-64.

89. Βλ. Ἰακ 5, 16: «ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ εὐχεσθαι ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅπως ἰαθῆτε...»· ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Κατηχήσεις, Κατήχησις Β΄ φωτιζομένων, ΣΤ΄*, PG 33, 389C: «Ὁὐ νικᾷ σου τὰ συναχθέντα ἁμαρτήματα τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ· οὐ νικᾷ σου τὰ τραύματα τὴν ἀρχιαιρικήν ἐμπειρίαν. Δὸς μόνον σεαυτὸν μετὰ πίστεως· λέγε τῷ ἱατρῷ τὸ πάθος». Πρὸβλ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, «Ἡ ἱατρικὴ τοῦ σώματος τύπος τῆς κατὰ ψυχὴν θεραπείας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μ. Βασιλείου», ὁ.π., 42-44· Ἀρχιμανδρίτου ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΤΣΑ, «Τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολόγησεως ὡς ἐπιστροφή καὶ ἐπανένταξη στὴν Ἐκκλησία», *Ἐκκλησία ΟΗ΄/2* (2001), 127-136· Θ. ΠΙΑΓΚΟΥ, «Ἡ ἐξομολόγηση. Τὸ μυστήριον τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος. Ἀναφορὰ στὴν ἐξομολογητικὴ κανονικὴ γραμματεία», *Τὸ ἱερόν μυστήριον τῆς μετανοίας (Εἰσηγήσεις-Πορίσματα Ἱερατικοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερέας Μητροπόλεως Δράμας ἔτους 2002)*, Δράμα 2002, 139-166· ΤΖΕΡΠΟΥ, «Ἡ ἐκτός μυστηριακῆς μετανοίας δυνατότητα ἄφεσης ἁμαρτιῶν», ὁ.π., 199-202· J.-C. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων. Εἰσαγωγή στὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, (μτφρ Χρ. ΚΟΥΛΑ), τ. Β΄, Ἀθήνα 2008, 59-98· Ν.Σ. ΜΙΛΟΣΕΒΙΤΣ, «Τὸ ἱερό μυστήριον τῆς ἐξομολόγησεως καὶ τῆς Μετανοίας», *Γηθόσνον Σέβασμα. Ἀντίδωρον τιμῆς καὶ μνήμης εἰς τὸν μακαριστὸν καθηγητὴν τῆς Λειτουργικῆς Ἰωάννην Μ. Φουντουύλην (+2007)*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη 2013, 1327-1342· VENIAMIN, *The Orthodox Understanding of Salvation*, ὁ.π., 27-36.

90. Π.Ι. ΣΚΑΛΤΗ, «Ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς Ἀκολουθίας εἰς ἐξομολογούμενον», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Λειτουργικὲς Μελέτες II*, Θεσσαλονίκη 2006, 413, 414.

91. ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, *Ἐπιστολῶν βιβλία πέντε, βιβλίον Γ΄*, σιστ΄. Παλλαδίω διακόνω, PG 78, 897C.

κατά την έκαστου ίδια χρεία, κατά τις ανάγκες δηλαδή τοῦ καθενός. Σὲ αὐτούς, περαιτέρω, πὸν ἔχουν ἀνάγκη τῆς μέριμνας τοῦ Θεοῦ συγκαταλέγονται καὶ οἱ νοσοῦντες, τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς θεραπεύει ὡς «ὁ ἰατρός τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων»⁹². Ὁ Χριστός, ἄλλωστε, στὸν προφητικὸ λόγον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προσδιορίζεται ὡς «οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται ... αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, ... τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν»⁹³.

Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ θεῖο ἐκεῖνο δῶρον πὸν ἡ θεολογία καλεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ τὸ χρησιμοποιήσει μὲ ἀρετὴ καὶ συναίσθηση τῶν πεπερασμένων ὁρίων του ἐνῶ ἡ ἱατρικὴ ἔχει ὡς ἀποστολὴ νὰ προστατεύσει τὴ ζωὴ ἀπὸ ὁ,τιδήποτε τὴν ἐπιβουλεύεται, μεριμνώντας γιὰ τὴ διάρκειά καὶ τὴν ποιότητά της. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἱατρικὴ καὶ θεολογία μιλοῦν καὶ οἱ δύο γιὰ τὴ ζωὴ, ἀκόμη περισσότερο μεριμνοῦν γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ ἱατρικὴ ὁμως παρὰ τὴς πολυτίμες ὑπηρεσίες της, δὲν θὰ κατορθώσει νὰ σώσει τελικὰ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν θάνατον. Ἡ θεολογία ἀπὸ τὴν ἄλλη μπορεῖ νὰ μεταμορφώσει τὸν θάνατον σὲ πέρασμα πρὸς τὴν Ἀνάστασιν σὲ μία νέα ζωὴ. Γιὰ τὴ θεολογία ἤδη δὲν ὑπάρχει θάνατος γιὰ νὰ χρειαστεῖ νὰ σωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ αὐτόν. Ὁ θάνατος ἔχει ἤδη γίνεи κοιμηση καὶ ἡ ἱατρικὴ, καὶ σὲ αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἐπίπεδο, καλεῖται νὰ διευκολύνει αὐτὴ τὴν κοιμηση κατὰ τὴν εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας νὰ εἶναι τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἀνώδυνα, ἀνεπαί-

92. Εὐχὴ κεφαλοκλισίας Θείας Λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου. Πρβλ. ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ὁμιλία περὶ μετανοίας*, 4, PG 31, 1481B: «*Μετὰ ἁμαρτωλῶν Ἰησοῦς, μετὰ νοσοῦντων ἰατρός*». Βλ. LARCHET, *Ἡ θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*, ὁ.π., τ. Α', 433-468· ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἰατρός τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων. Βιβλικὴ προσέγγιση», ὁ.π.: Πρωτοπρεσβύτερου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΪΣΑΡΙΔΗ, «Οἱ ἀκολουθίες τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ ἡ θεραπευτικὴ τους διάσταση», *1' Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο «Ἡ Ὑγεία καὶ ἡ Ἀσθένεια στὴ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας»*, Βόλος, 20-22 Ὀκτωβρίου 2008, [Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη, 21], Ἀθήναι 2009, 373-413· Ἀρχιμανδρίτου ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΣΚΡΕΤΤΑ, «Ἡ ἐλπίδα τῆς θεραπείας μέσα στοὺς Παρακλητικὸς Κανόνες», *1' Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο*, ὁ.π., 417-482· Γ.Ν. ΦΙΛΙΑ, «Οἱ ἐξορκισμοὶ ὡς θεραπευτικὴ λειτουργικὴ δραστηριότητα», *1' Πανελλήνιο Λειτουργικὸ Συμπόσιο*, ὁ.π., 313-357· ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, «Πηγὲς καὶ ἐξέλιξη τῶν ἐξορκιστικῶν εὐχῶν γιὰ τοὺς «ἐνεργουμένους ἀπὸ ἀκάθαρτα πνεύματα»», ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Μελέτες ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς ὀρθοδόξου λατρείας*, Ἀθήναι 2002, 9-42· B.J. GROEN, “Wash your sins, not only your face”: Therapeutic Water and the Evolution of the Small Water Blessing in the Greek Byzantine Tradition”, *Σύναξις καθολικῆ. Beiträge zu Gottesdienst und Geschichte der fünf altkirchlichen Patriarchate für Heinzgerd Brakmann zum 70. Geburtstag*, DILIANA ATANASSOVA-TINATIN CHRONZ (ἐπιμ.), [Orientalia-Patristica-Oecumenica, 6/1], Münster-Berlin-Vienna 2014, 249-268.

93. *Ἦσ* 53, 4-5. Βλ. καὶ *Λκ* 4, 14-23.

σχυρτα καὶ εἰρηνικά. Ἡ ἱατρικὴ εἶναι δημιουργικὴ δύναμη στὰ χέρια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἀποτελεῖ ὑπόθεση ἐξαιρετικὰ δαιδαλώδη καὶ συνάμα ἀκατανόητα ἀπλή. Κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ἀποτελεῖ ἡ ἐπιτυχὴς προσέγγιση τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς, καὶ ὑπὸ αὐτὴν τὴν ἔννοια ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ καὶ τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς θεολογίας, δύο δηλαδὴ ἐπιστημῶν ποὺ ἀπὸ τὴ δική τους ὀπτικὴ γωνία ἀσχολοῦνται κατεξοχὴν μὲ αὐτὸ τὸ μυστήριον.